

“YARININ DÜNYASI”NDA TÜRKİYE: 1939 NEW YORK DÜNYA SERGİSİ

Cahide SINMAZ SÖNMEZ*

Öz

Cumhuriyet hükümetleri, ticareti geliştirmenin yanı sıra Türk ürünlerini sergilemek, politik ilişkileri güçlendirmek, genç Cumhuriyeti uluslararası alanda tanıtmak gibi düşüncelerle 1925 yılından itibaren uluslararası sergilere katılmıştır. 1939 New York Dünya Sergisi de 60 millet ve 33 devletin yanı sıra çok sayıda firmanın katılımıyla gerçekleştirilen en geniş kapsamlı sergilerden birisidir. Türkiye de bu sergiye Devlet Pavyonu ve Türk Sitesi olarak isimlendirdiği yapılarla katılmıştır. 15 yıllık süreçte alınan mesafenin çeşitli vasıtalarla anlatılmaya çalışıldığı sergide Türk coğrafyasına ve kültürüne ait ürünler de teşhir edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesinin tedirgin ortamında iştirak edilen bu sergi ile Türkiye'nin Amerikan toplumu özelinde, uluslararası alanda tanıtımının yapılması ve bu çerçevede Amerika Birleşik Devletleri'nin öncelikle siyasi desteğinin sağlanması konusu sergiyi ilgi çekici kılmaktadır. Bu nedenle araştırmada Türkiye'nin sergiye katılım amacı, sergide yer alış şekli ve Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında sergiden beklentiler ile serginin Türk ve Amerikan basınındaki yansımaları konu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sergi, Türkiye Cumhuriyeti, New York, 1939.

TURKEY IN “WORLD OF TOMORROW” 1939 NEW YORK WORLD’S FAIR

Abstract

Republican governments started joining international fairs starting from the year 1925 with the motive of improving trade, as well as exhibiting Turkish products, strengthening political relations and introducing the new Republic in the international field. With the participation of 60 nations, 33 states and many companies, the 1939 New York World’s Fair was one of the most wide-ranging fairs ever organized. Turkey participated to this fair with the structures it named as Devlet Panyonu (State Pavilion) and Türk Sitesi (Turkish Site). It was aimed to describe the progress achieved by Turkey within a period of 15 years using various means, while productions belonging to Turkish geography and culture were also exhibited.

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, (cahides@yahoo.com).

Turkey participated to this fair, which was organized during an uneasy period prior to World War II, and it aimed to make a demonstration of itself both to the American public and to the international field. By doing so, Turkey primarily tried to acquire the political support of the United States of America, which makes this fair interesting. For this reason, Turkey's purpose of participating to this fair, its manner of participation, Turkey's expectations from the fair within the context of Turkish-American relations and the reflections of Turkey's participation to this fair in Turkish and American press are the topics of this study.

Keywords: Fair, Republic of Turkey, New York, 1939.

Giriş

İlk olarak yerel pazarlar ve takas mekânları biçiminde ortaya çıkan sergiler, dünya ticaretinin gelişmesiyle birlikte, ticaretin yoğun olduğu limanlarda ve kervanların uğrak yerleri olan kervansaraylarda görülmeye başlanmıştır¹. Ulaşım imkânlarının artması ve uluslararası ticaretin gelişmesiyle birlikte sergiler sınırları aşarak ülkelerin ürünlerini sergiledikleri büyük buluşma yerleri haline gelmiştir. Bu çerçevede hem ticari hayat hareketlenirken hem de sosyal, kültürel, ekonomik ve politik ilişkiler gelişme imkânı bulmuştur².

Sergilerin uluslararası bir nitelik kazanması 19. yüzyıl ortalarında gerçekleşmiştir. Özellikle sanayi devriminin ardından başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin artan üretime hammadde kaynakları ve pazar bulma istekleri, üretimlerini tanıtmaya ihtiyacını doğurmuş ve bu amaçla uluslararası sergiler düzenlenmeye başlanmıştır³. Bu anlamda ilk uluslararası sergi, sanayi devrimi sonrasında edindiği teknolojik gelişmeler ile yeni icatları dünyaya duyurmak ve tanıtmak amacıyla İngiltere tarafından 1 Mayıs-11 Ekim 1851 tarihleri arasında Londra Hyde Park'ta açılan Londra Uluslararası Sergisi'dir.

Osmanlı Devleti de kimi zaman tarım ve sanayi alanında yapılan yenilikleri Avrupalı devletlere göstermek, kimi zaman da politik ilişkileri güçlendirmek gibi gerekçelerle uluslararası sergilere katılmaya gayret etmiştir. İlk olarak Osmanlı tebaasının tarım, sanayi ve sanat alanındaki kabiliyetini kanıtlamak, ülkenin zenginliklerini tanıtarak Osmanlı sanatı ve mimarisinin örneklerini göstermek düşüncesiyle Londra Uluslararası Sergisi'ne katılan Osmanlı Devleti, daha sonra da Kırım Savaşı'nda müttefiki olduğu Fransa'nın

1 *Türk Fuarçılık Tarihi*, Hazırlayanlar Aytaç Işıklı - Mümin Balkan, İstanbul Fuar Merkezi Expo Center Yayınları, İstanbul, 2007, s.s.17-18.

2 *Türk Fuarçılık...* s.18.

3 Rifat Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumî-i Osmanî (1863 İstanbul Sergisi)", *Bellekten*, C.XLVII, S.185, Ocak 1983, s.195.

1855 yılında düzenlediği Paris Uluslararası Sergisi’ne⁴ katılmıştır. 1862 tarihli Londra Sergisi’nin⁵ ardından Osmanlı Devleti, 1863’de düzenlediği Sergi-i Umumî-i Osmanî ile bizzat uluslararası bir fuara ev sahipliği yapmıştır⁶. Osmanlı Devleti’nin sergilere katılımı ilerleyen yıllarda da devam etmiş örneğin, 1867’de Paris⁷, 1873’de Viyana⁸, 1889’da Paris⁹, 1892’de Filibe¹⁰, 1893’de Chicago¹¹ ve 1900’de Paris’te¹² düzenlenen sergilerde boy göstermiştir¹³.

- 4 Osmanlı Devleti, sergiye Uşak, Gördes, Hereke gibi uluslararası alanda tanınan hahıların yanı sıra, çeşitli tabanalar, ahşap, altın ve gümüş işlemler, porselen ve cam eşyalar, Çanakkale Seramikleri ve Kütahya Çinileri gibi ürünlerle katılmıştır. Önsoy, *a.g.m.*, s.s.202-203; *Türk Fuarçılık...*, s.41.
- 5 Önsoy, *a.g.m.*, s.s.203-206; *Türkiye 1867 Evrensel Sergisi*, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008, s.s.20-26.
- 6 Önsoy, *a.g.m.*, s.s.206-235; *Osmanlı ve Avrupalı Yazarların Gözüyle 19. Yüzyıl Fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu*, Hazırlayanlar Aytaç Işıklı, Burcak Durak, Hakan Arca, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 7-29.
- 7 Osmanlı Devleti’nin 1 Nisan – 31 Ekim 1867 tarihleri arasında açık kalan Paris II. Ulusal Sergisi’ne katılımı Sultan Abdülaziz’in sergiyi ziyareti nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır. Bu sergiye Fransa İmparatoru III. Napoleon tarafından şeref konuğu olarak davet edilen Sultan Abdülaziz, büyük bir heyetle geldiği açılış töreninde Osmanlı ihtişamını yansıtan bir görüntü sergilemiştir. Sergi aynı zamanda uluslararası alanda önemli ülkelerin liderlerinin katılımıyla da siyasi bir buluşma noktası olarak öne çıkmıştır. Sergi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Selahaddin Bey, *La Turquie L’exposition Universelle de 1867*, Hachette, Paris, 1867. Kitabın Türkçe çevirisi için Bkz. *Türkiye 1867 Evrensel Sergisi*, Çeviren: Hakan Arca, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008; *Osmanlı ve Avrupalı Yazarların Gözüyle...*, s.s.31-75; Aziz Tekdemir “1867 Paris Sergisi ve Sultan Abdülaziz’in Sergiyi Ziyareti”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, S.6, Temmuz-2013, s.s.1-19.
- 8 Ceren Göğüş, *19. yy. Avusturya Gazeteleri Işığında Osmanlı İmparatorluğunun 1873 Viyana Dünya Sergisine Katılımı*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006; *Türk Fuarçılık...* ss. 84-88; Gökhan Akçura, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, Türk Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 2009, Yeşim Duygu Ergüney-Nuran Kara Pilehvarian, “Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında Osmanlı Temsiliyeti”, *Megaron*, C.10, S.2, 2015, s.s.232-233.
- 9 Semra Germaner, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, S.95, Kasım 1991, s.295; *Türk Fuarçılık...*s.93; Akçura, *a.g.e.*, s.38; Sergiye Dersaadet ticaret odasının desteği hakkında Bkz. Bayram Nazır, “Dersaadet Ticaret Odası Ve Uluslar Arası Sergiler”, *History Studies*, C.1, S.1, 2009, s.185.
- 10 Mahir Aydın, “Filibe Sergisi”, *Belleten*, C.LVIII, S.223, Aralık 1994, s.s.659-683.
- 11 Haydar Kazgan, “Osmanlı Sanayinin Dışa Açılması 1893 Şikago Sergisinde Osmanlı Pavyonu”, *Ekonomide Diyalog*, Yıl 2, İstanbul 1984, s.s.63-65; Nazır, *a.g.m.*, s.s.189-196. Amerika Birleşik Devletleri’nin sanayi ve bilim alanında Avrupa karşısında elde ettiği gücü sergilemeye yönelik olarak 1 Mayıs 1893 tarihinde Chicago’da açılan sergiye Osmanlı Devleti, Batı dünyasındaki imajını değiştirecek nitelikte Osmanlı fotoğraflarından oluşan bir koleksiyon göndermiştir. Aralarında Sultan II. Abdülhamid’in kişisel albümlerinin de bulunduğu bu fotoğrafların büyük bölümü sergi bitiminde Chicago National Library’e hediye edilmiştir. Gülgün Yılmaz, “Osmanlı Devleti’nin Katıldığı Uluslararası Tarım, Endüstri, Sanat Sergileri ve İane Sergisi”, *Sinan Genim’e Armağan*, Ege Yayınları, İstanbul, 2005, s.726; Nazır, *a.g.m.*, s.s.189-196.
- 12 Osmanlı Devleti, sergide alışlageldiği şekilde Osmanlı pavyonu bir cami ile temsil edilmiş, tarım ve el sanatları ürünlerinin yanı sıra güzel sanatlar dalında da çeşitli eserler teşhir edilmiştir. Germaner, *a.g.m.*, s.295; *Türk Fuarçılık...*, s.s.129-130; Sergi hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca Bkz. Nurdan Gür, *1900 Yılı Uluslararası Paris Sergisi’nde Osmanlı Devleti*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
- 13 Osmanlı Devleti’nin katıldığı uluslararası sergiler için Bkz. Yılmaz, *a.g.m.*, s.720.

Osmanlı Devleti katıldığı uluslararası sergilerde bir yandan Batı ölçütlerine göre ürettiği eserleri sergilerken, diğer yandan Doğu'nun görkemli sanat eserlerini Avrupalı seyirciye sunarak, Avrupa'daki oryantal beğenin artmasına sebep olmuştur. Ayrıca bu organizasyonlara İmparatorluğun hemen her bölgesinden getirttiği ürünlerle katılarak 19. yüzyıl Avrupa'sında yükselen milliyetçiliğe karşı Osmanlıcı bir duruş ve çokluk içinde birlik modeli sergilenmiştir. Buna karşılık sanayisine hammadde arayışında olan Batılı devletlerin ilgisini de daha yakından çekmeye başlamıştır. Sergilerdeki gösterişli yapıları ve çeşitli tarım ve maden ürünleriyle varlığını ve gücünü göstermeye çalışan Osmanlı Devleti, Batı sanayisinin yanı sıra kültürü ve sanatıyla da önemli bir etkileşim içerisine girmiştir¹⁴.

Uluslararası sergilere dâhil olma isteği Cumhuriyet döneminde de devam etmiş, Cumhuriyet hükümetleri, ticareti geliştirmenin yanı sıra Türk ürünlerini sergilemek, politik ilişkileri güçlendirmek, genç Cumhuriyeti uluslararası alanda tanıtmak gibi düşüncelerle bu tür organizasyonlara katılmaya gayret göstermiştir. 1939 New York sergisi de İkinci Dünya Savaşı öncesinde geniş kapsamlı bir katılım sağlanması ve dünya barışının korunması amacını taşıması nedeniyle önem arz etmektedir. Türkiye açısından ise savaş öncesi yayılma politikalarına karşı kendi toprak bütünlüğünü koruma ve dünya barışını sürdürme düşüncesinin yanı sıra Amerika ile yapılan ticareti artırarak yeni pazar arama isteğini de ifade etmektedir. Dolayısıyla bu araştırma İkinci Dünya Savaşı öncesinde açılan 1939 New York sergisinin gerek Türk sergiciliği gerekse Türk-Amerikan ilişkileri noktasındaki önemini ortaya koymak amacındadır. Savaş öncesinin tedirgin ortamında iştirak edilen bu sergi ile Türkiye'nin Amerikan toplumu özelinde, uluslararası alanda tanıtımının yapılması ve bu çerçevede Amerika Birleşik Devletleri'nin öncelikle siyasi desteğinin sağlanması konusu sergiyi ilgi çekici kılmaktadır. Bu nedenle araştırmada Türkiye'nin sergiye katılım amacı, sergide yer alışı şekli ve Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında sergiden beklentiler ile serginin Türk ve Amerikan basınındaki yansımaları konu edilecektir.

1. Türkiye'nin Atatürk Döneminde Katıldığı Uluslararası Sergiler

Atatürk döneminde uluslararası sergilere katılmaya önem verilmiştir. İzmir İktisat Kongresi'nde Ticaret ve Sanayi Odalarının iştirakiyle ülkenin önemli ticaret merkezlerinde hammaddelerle yerli ürünlerin ortaya konularak sergilenmesine dair genel ve kalıcı sergiler düzenlenmesi planlanmış ve bu kararlar Cumhuriyet dönemi sergiciliğine temel teşkil etmiştir¹⁵. Bu çerçevede açılan ulusal sergilerin yanı sıra, kimi zaman çeşitli bakanlıklar ya da ticaret

14 Germaner, a.g.m., s.296; Zeynep Çelik, *Şarkın Sergilenişi, 19 Yüzyıl Dünya Fuarlarında İslam Mimarisi*, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 2004.

15 A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat - 4 Mart 1923*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1989, s.43.

odaları gibi kuruluşlar aracılığıyla, kimi zaman ise doğrudan devlet pavyonu oluşturulmasıyla çok sayıda uluslararası sergiye iştirak edilmiştir. Örneğin dönemin hükümeti uluslararası alanda varlığını gösterme ve yeni devletin ekonomik ilişkilerini geliştirme düşüncesiyle öncelikle 1925 yılında Lozan, Paris ve Londra’da açılan sergilere katılma kararı almış ve bu sergilerde bulunan Türk pavyonlarını teftiş ve ziyaret etmek, büyük ve önemli yabancı limanların teşkilat ve idareleri hakkında araştırmalarda bulunmak üzere buraya bir heyet göndermiştir¹⁶. Halı, kilim gibi el işlerinin yanı sıra üzüm, incir gibi gıda ürünleri ile iştirak edilen Paris Sergisi’ndeki Türk pavyonunun, yabancı bir mimar tarafından yapılmış olması eleştiriye konu olmuş¹⁷ ve binanın milli hisleri yansıtmadığı belirtilmiştir¹⁸. Paris Sergisi’nde yaşanan bu hayal kırıklığının etkisiyle, 9 Mayıs 1931 tarihinde Budapeşte’de açılan uluslararası serginin yapımında mimar Sedat Hakkı (Eldem) görevlendirilmiş, modern Türk mimarisinin örneklerinin sunulduğu pavyon binası sergiden tam not almıştır. Öyle ki Budapeşte’nin meşhur gazetelerinden “*Azest*” okuyucuları arasında yaptığı, “*serginin en başarılı pavyonu hangisidir?*” anketine 80.000 okuyucunun 80.000’i de Türk pavyonu olduğu cevabını vermiştir¹⁹. Dönemin Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Merkez Müdürü Vedat Nedim (Tör)’e göre, bu başarıda Türk pavyonundaki mimari, dekor, eşya ve bütün düzenlemelerin “*Avrupalı*” olması, pavyonun bütün düzenlemesinde batılı Türk kafasının hakim olmasının etkisi vardır²⁰.

Budapeşte sergisinde kazanılan başarı 1932 yılında düzenlenen Uluslararası Leipzig Sergisi’nde de devam etmiş, pavyonda yer alan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk)’e ait büst ziyaretçilerin yakın ilgisine mazhar olmuştur²¹. Sergiye geleneksel gıda ve el işlerinin yanı sıra özellikle Avrupa’ya Türkiye’nin yeni yüzünü tanıtmak amacıyla üzerinde “*fessiz, haremsiz ve sultansız Türkiye*” yazan levhaların yanı sıra pek çok fotoğraf gönderilmiştir. Özellikle bir tabloda Havva ile Âdem’in cennetten kovulmasına sebep olan elma yerine incir kullanılması ve tablo üzerinde de “*Havva anamız Âdem Babamızı Cennet Elmasıyla değil Aydın inciriyle baştan çıkarmıştı*” sözlerinin yer alması, ziyaretçileri kahkahaya boğarken, Leipzig’in ünlü gazetelerinden birisi de “*Türkler inciri tashih ettiler*” başlığını atmıştır²². Hükümetin Milano ve Paris sergilerine de katılma kararı alması üzerine²³ Leipzig sergisinde kullanılan eşyalar, doğrudan bu sergilere gönderilmiştir²⁴.

16 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.18.01.01, Yer No: 14.41..7001, 24 Haziran 1925.

17 Fotoğraflarla Türk Fuarçılık Tarihi, Hazırlayanlar Aytaç Işıkli-Mümin Balkan, İstanbul Fuar Merkezi, Expo Center Yayınları, İstanbul, 2008, s.97.

18 Sedat Hakkı (Eldem), “Peşte Sergisinde Türk Pavyonu”, *Mimar*, C.1, S.6, 1931, s.187.

19 *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1931, s.1.

20 Vedat Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976, s.15.

21 *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1932, s.1,2.

22 Tör, a.g.e., s.17.

23 BCA, 30.18.01.02/26.16.002, 13 Mart 1932.

24 BCA, 30.18.01.02/26.16.002, 13 Mart 1932; *Cumhuriyet*, 24 Mart 1932, s.2; *Cumhuriyet*, 26 Mart 1932, s.3; *Hakimiyet-i Milliye*, 24 Mart 1932, s.1.

12 Nisan 1932’de açılan Milano Uluslararası Sergisi’ndeki Türk pavyonu gerek sergide bulunan İtalya hükümeti yöneticileri gerekse İtalyan halkı tarafından son derece takdirle karşılanmış özellikle incir, üzüm ve tütünler büyük alaka görmüştür²⁵. Milano sergisinde ön plana çıkan unsur ise İtalya Kralı Victor Emanuel’in Türk pavyonunu ziyareti olmuştur. 27 Nisan’da sona eren sergideki eşyalar ambalajlanarak Paris sergisine yetiştirilmiştir. İtalya’dan sonra Fransız gazeteleri de Paris sergisindeki Türk Pavyonundan övgüyle bahsetmişlerdir. Örneğin, Paris’te yayınlanan Journal de Commerce ticaret gazetesi Türk pavyonu ile ilgili olarak yayınladığı bir makalede “Genç Türkiye siyaseten olduğu kadar iktisaden istiklaline maliktir. Hali hazırda milli sanayi teşkilatlandırılarak kuvvetli mesafeler almaktadır”²⁶ derlendirmesini okuyucularıyla paylaşmıştır. Türk pavyonunun başında bulunan İktisat Vekâleti Ticaret İşleri Genel Müdürü Naki Bey²⁷ her iki şehirde düzenlenen sergilerde yer alan Türk pavyonlarını yüz binlerce kişinin ziyaret ettiğini, üzüm, incir, fındık, zeytinyağı, orman mamulleri, deri ve meyankökü yaprağı gibi çeşitli ürünlerin yabancı alıcılar tarafından talep edildiğini, Türk tütünü ve Hereke halılarının da tercih edilen ürünler arasında yer aldığını ifade etmiştir²⁸.

Her üç sergiden alınan olumlu sonuçlar bu malzemelerin 7 Eylül 1932 tarihinde Bari’de açılan Uluslararası Doğu Sanayi sergisinde de kullanılmasını sağladığı gibi, Türkiye’nin sergilere katılımı ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Örneğin 1935 Brüksel²⁹, 1936 Telaviv ve Şam Sergilerine iştirak edilmiştir³⁰. Türkiye’nin Filistin, Suriye ve Mısır’la ticari ilişkilerini geliştirme amacına dayanan bu sergilerde bizzat Başbakan Celal Bayar tarafından gözden geçirilen Türk sigaraları, Türk elmalarını tanıtan levhalara ek olarak Türk ürünlerinin gönderildiği memleketleri gösteren bir harita da yer almıştır³¹.

1936 yılında ise İzmir Uluslararası Sergisi kapsamında yabancı ülkeler Türkiye’de ağırlanacaktır. Temelleri İzmir İktisat Kongresi’nde bizzat Mustafa Kemal (Atatürk)’ün emirleri ile “9 Eylül Yerli Mallar Sergisi” adıyla atılmış olan bu sergi 1927, 1928 ve 1929 yıllarında “Yerli Mallar Sergisi” olarak faaliyetine devam etmiş, 1933 İzmir Dokuz Eylül Panayırı, 1934 ve 1935 yıllarında ise İzmir Uluslararası Dokuz Eylül Panayırı adını alarak, 1936 yılında İzmir Uluslararası Sergisi’nin kuruluşuna bir başlangıç teşkil etmiştir³². 1936 yılında fuara 93’ü

25 *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1932, s.1,6.

26 *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1932, s.1,4.

27 *Akşam*, 4 Mayıs 1932, s. 4; *Açıklamalı Yönetim Zamanı Dizini, 1929-1939*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Editör: Birgül A. Güler, Ankara, 2007, s.353.

28 *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1932, s.2.

29 27 Nisan - 35 Aralık 1935 tarihleri arasında açık kalan sergide yer alan Türk pavyonunda tütün, sigara, tuz, şarap, likör ve her nevi müskirat sergilenmiştir. *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1936, s.7.

30 *BCA*, 30.18.01.02/70.91.14, 25 Kasım 1936.

31 *Ulus*, 10 Nisan 1936, s.6.

32 Esra Polat, *Uluslar Arası İzmir Fuarının Kuruluşu Ve İlk Sergiler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008.

yabancı toplam 514 firma³³ ile 3 yabancı devlet, Mısır, Yunanistan ve Sovyetler Birliği katılmıştır³⁴. 1937 senesinde İngiltere, Sovyetler Birliği, İran; 1938 yılında ise İngiltere, Sovyetler Birliği, İran, Yunanistan, Almanya, İtalya, Filistin, Romanya ve Belçika katılmıştır³⁵. 1922 İzmir yangınının harap etmiş olduğu alanın Kültürpark ismiyle bir sergi alanına dönüştürülmesiyle hem iç piyasa canlandırılmaya çalışılmış, hem de Türk ürünlerini yabancı ülkelere tanıtarak, dış ticaretin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Türkiye 1937 Paris Sergisi’ne katılmamış olsa da basın sergiyi yakından takip etmiş, sergiyi ziyaret edecek işadamlarına yönelik ilanlar yayınlamıştır³⁶. Atatürk döneminde iştirak edilen son uluslararası sergiler ise 1938 Belgrat ve Selanik sergileridir. Diğer sergilerde olduğu gibi Belgrat’ta da incir, üzüm, fındık, yünlü, pamuklu ve ipekli kumaşlarla kauçuk, cam, kâğıt, deri, alüminyum ile tütün ve sigaralar yer almıştır³⁷. Antep fıstıkları da sergiye özel olarak Gaziantep’ten gönderilmiştir³⁸. Türkiye’ye ait grafik ve fotoğraflar da ziyaretçilerin ilgisini çeken eşyalar arasında bulunmaktadır.

Yunanistan’la senelerden beri devam eden ticari ilişkileri geliştirmek, diğer yabancı alıcı firmalara ihraç mallarını tanıtmak düşüncesiyle³⁹ hükümetin resmen iştirakine karar verilen Selanik sergisi ise 11 Eylül 1938 tarihinde açılmıştır⁴⁰. Romanya, Arnavutluk, Bulgaristan, Türkiye, Yugoslavya, Almanya, İtalya ve Polonya’nın birer pavyonla katıldığı sergide⁴¹, Türkiye’nin uyguladığı dengeli iktisat politikası ve demiryolu ağının gösterdiği büyük gelişme takdir ve hayret uyandırmış⁴², İktisat Vekâleti’nden verilen bilgiye göre, sergideki Türk Pavyonu birinciliğe layık görülmüştür⁴³. İştirak edilen hemen bütün sergiler basın tarafından özenle takip edilmiş ve pavyona gösterilen ilgi kamuoyuna aktarılmıştır.

Görüldüğü üzere Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğu tarihten itibaren uluslararası sergilere katılım hususunda büyük gayret sarf etmiş, Atatürk döneminin sonuna gelindiğinde bu konuda önemli tecrübeler kazanmıştır. Dolayısıyla 1939 yılında New York’ta açılacak olan dünya sergisinde ülkeyi en iyi şekilde tanıtmak ve bu sergiden elde edilecek faydayı azami ölçüde yükseltmek için, 1938 yılının Mayıs ayından itibaren hazırlıklara başlanmıştır.

33 Polat, *a.g.t.*, s.139.

34 Polat, *a.g.t.*, s.152.

35 Akçura, *a.g.e.*, s.91.

36 *Fotoğraflarla...*, ss. 147-148.

37 *Akşam*, 13 Eylül 1938, s.13; *Ulus*, 14 Eylül 1938, s.3; *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1938, s.4.

38 *Ulus*, 10 Ağustos 1938, s.6.

39 *Ulus*, 16 Ekim 1938, s.2.

40 *BCA*, 30.18.01.02/84.72.13, 2 Ağustos 1938.

41 *Ulus*, 12 Eylül 1938, s.7.

42 *Akşam*, 12 Eylül 1938, s.2.

43 *Akşam*, 12 Ekim 1938, s.2.

2. “Yarının Dünyasını İnşa Etmek” 30 Nisan 1939 New York Dünya Sergisi

1929 yılında yaşanan dünya ekonomik buhranı Amerika Birleşik Devletleri’nde en ağır şekliyle hissedilmiş, işsizliğin yüksek sınırlara ulaştığı ortamda ekonomi dibe vurmuştur. Alınan tedbirlerin yeterli gelmemesi üzerine Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Herbert C. Hoover’ın yerine Franklin Delano Roosevelt Başkan seçilmiş ve krizden çıkmayı sağlayacak tedbirler alınmaya başlanmıştır. Bu tedbirlerden birisi de gerek iç, gerekse dış piyasada hareketlenmeyi sağlayacak bir girişim olarak bir dünya fuarı düzenlemek fikridir. Zira bunalım dönemindeki Chicago, 1933 yılında düzenlediği “*Kalkınma Yüzyılı*” sergisiyle önemli bir ekonomik yardım sağlamıştır. Dolayısıyla, New York sergisi de bu anlamda ekonomik krize çare bulunması noktasında aynı rolü oynayabilecek, yıllardır süren büyük ekonomik buhranının moral bozucu ortamından ülkeyi ve New York şehrini uzaklaştırabilecektir⁴⁴. Bu düşünceyle 1935 yazında New York şehrinin sivil ve iş dünyası liderleri öncülüğünde New York’ta bir dünya fuarı kurulması düşüncesi resmi olarak duyurulduğunda kamu ve finans çevrelerinden olumlu bir sonuç alınmış ve bu çerçevede Ekim 1935’te kâr amacı gütmeyen bir organizasyon oluşturularak, ön hazırlıklara başlanmıştır⁴⁵. Serginin açılış tarihi ise George Washington’un Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olarak resmen göreve başlamasının 150. yıldönümü olan 1939 yılı olarak belirlenmiş ve serginin 30 Nisan 1939-31 Ekim 1939 tarihleri arasında gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

İlgili mevzuatın yürürlüğe girmesiyle birlikte 1936 yılının ilkbaharında serginin yapımına başlanmıştır. Queens bölgesinde Flushing Meadows-Corona Park, fıskıran çayırar ya da “*küller çöplüğü*” olarak tanımlanan ağır çöplüğü ve bataklık arazisi ıslah edilerek, 1216.5 dönüm genişliğindeki arazi sergi alanına dönüştürülmeye başlanmıştır⁴⁶. Bu girişim New York halkı arasında da heyecan yaratmış, sergi hazırlıkları çerçevesinde New York’taki özel-taksi, bütün otomobillerin plakaları “*World Fair 1939*” yazılı plakalarla değiştirilerek, Amerikan fabrikaları altı ay süresince çıkaracakları ürünlere sergi amblemini koymayı kararlaştırmıştır⁴⁷.

Sergi başkanlığını Grover A. Whalen, Tasarım Kurulu Başkanlığını ise Stephen F. Voorhees’in yaptığı sergi, 60’a yakın millet, 33 devlet, Amerika Birleşik Devletleri içerisinde yer alan bölgelerden gelen katılımcıların yanı sıra

44 “1939 New York Dünya Sergisi Türkiye Pavyonu’nun Düşündürdükleri”, http://www.mimariplatform.com/mimari_haberler_sektorel-haberler-3/1939-new-york-dunya-sergisi-turkiye-pavyonu039nun-dusundurduklari.html?content_id=2855

45 Jessica Weglein at al., *New York World’s Fair 1939 and 1940 Incorporated Records 1935-1945*, The New York Public Library Manuscripts and Archives Division, New York, 2008, p.vii.

46 Weglein, *a.g.e.*, p. vii; Mattie, *a.g.e.*, s.193, s.s.197-198.

47 Neşet Halil Atay, “Pavyonumuz resmen ayın altısında açılıyor”, *Ullus*, 2 Mayıs 1939, s.8.

çoğunluğunu Amerika'nın önde gelen büyük şirketlerinin oluşturduğu 1000'in üzerinde firmanın iştirakiyle gerçekleşmiştir⁴⁸. Açık kaldığı süre boyunca 44.932.978 kişinin ziyaret ettiği sergideki yenilikler arasında, havalandırma sistemi, renkli film, naylon çorap, televizyon gibi ürünler yer almıştır. Serginin ana temasını ise “barış ve özgürlük için yarının dünyasının yapıları” oluşturmuş⁴⁹, 213 metre yüksekliğindeki üçgen şeklinde yapılmış olan Trylon ile onun eşi 66 metre çapında bir küre olan Perisphere isimli binalar serginin simgesi olmuştur⁵⁰.

30 Nisan 1939 tarihinde büyük bir törenle açılan sergide konuşan ABD Başkanı Franklin Roosevelt, Amerika'nın barışı kolaylaştırmak arzusunu paylaşarak, bütün Amerika adına gelecek yıllarda Avrupa milletleri arasındaki engellerden büyük bir kısmının kalkacağı ümidinde bulunduğunu söylemiştir⁵¹. Sergi başkanı Grover A. Whalen ise serginin açılmasındaki amacın sadece dünya devletlerini Amerika'ya getirmek değil, Amerika'yı da dünyaya tanıtmak olduğunu ifade etmiştir⁵². Açılışın ardından Başkan Roosevelt'in katılımıyla Amerikan Federal Pavyonunun önünde kurulan 350 kişilik sofrada öğle yemeği yenilmiş, sonrasında da bütün milletlerin kendi milli kostümleri ile katıldığı bir geçit töreni düzenlenmiştir. Bu program dâhilinde serginin açılış töreninde katılımcı ülkeler kendilerine ait kostümleriyle Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Franklin Roosevelt'in önünden bir geçit töreni yapmışlardır. Türkiye de törene Amerika'da yaşayan Türkler arasından seçilen erkekler ve kızlardan oluşan 50 kişilik bir grupta dâhil olurken, gruptan 25 kişiye en güzel kostümler giydirilmiştir⁵³. 60.000'i aşkın resmi davetlinin katıldığı sergi büyük ve gösterişli programlarla devam etmiştir⁵⁴.

48 Katılımcıların ayrıntılı listesi için Bkz. Weglein, *a.g.e.*, p.vii.

49 Mattie, *a.g.e.*, s.193. Mattie tam sayı verirken, sergiye ait raporlarda bu rakam 45 milyon olarak geçmektedir. Weglein, *a.g.e.*, p.vii.

50 Mattie, *a.g.e.*, s.198. Trylon ile Perisphere'i gösteren fotoğraf için Bkz. Ek 1.

51 Atay, “Nevyork Dünya Sergisi dün törenle açıldı”, *Ulus*, 1 Mayıs 1939, s.8; Ancak Roosevelt bu konuşmayı yaparken, sergi töreni dolayısıyla New York limanına gelmiş olan Amerikan donanması siyasi vaziyet dolayısıyla Büyük Okyanus'a hareket etmiş, New York'ta 30 kadar savaş gemisi kalmıştır. *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1939, s.1,9.

52 Grover A. Whalen, “Serginin Milli ve Beynelmillel Bakımlardan Mana ve Ehemmiyeti”, Aktaran Feridun Kurt Andolsun, *Ulus*, 2 Ağustos 1938, s.4.

53 *BCA*, 30.01/5.22.7, 11 Nisan 1939. Türk kafilesinin en önünde yürüyen Neşet Halil Atay, Amerikalılara Türklerin siyah hatta esmer derili insanlar olmadığını göstermek için gruba kadın ve erkeklerden yalnız renkleri açık ve boyları uzun olanların alındığını, Amerikalıların Türkler hakkındaki yanlış kanaatlerini düzeltmek düşüncesiyle de kadınların bir kısmının milli kıyafetlerle, erkeklerin ise gündelik elbiselerinin göğüslerine taktıkları ayyıldızlı kurdelelerle geçit törenine katıldıklarını aktarmıştır. Atay, “Büyük Serginin Açılış Gününde”, *Ulus*, 5 Haziran 1939, s.2; Ahmet Emin Yalman, “Nevyork Türkleri arasında yurd sevgi ve hasreti”, *Akşam*, 14 Mayıs 1939, s.5.

54 *Akşam*, 2 Mayıs 1939, s.4. Serginin açılış programı ve sergide yer alan yöneticiler hakkında Bkz. *New York World's Fair: Opening Program*, New York World's Fair (1939-1940: New York, N.Y.), Cartier, Inc., New York, 1939.

Amerikan tarihinde örneklerini gördüğümüz gelecekte açılmak üzere toprağa zaman kapsülü gömülmesi geleneği⁵⁵ New York sergisinde de yaşatılmış, Westinghouse Electric & Manufacturing Company tarafından 23 Eylül 1938 tarihinde sergi alanının altına 5000 sene sonra açılmak üzere bir zaman kapsülü gömülmüştür. 6 kat daireden oluşan kapsülün içerisine döneme ait çeşitli eşyalar, örneğin 1938 modası bir şapka, fotoğraf makinesi, paralar, dokuma ipliklerinin yanı sıra buğday tanesi, çeşitli hububatlar, şeker pancarı gibi gıdalar yerleştirilmiştir. 335 metre uzunluğunda on milyondan fazla kelime ve 1000 adet resim barındıran bir ansiklopedi mikrofilm de kapsülün içinde yer almaktadır. Kapsüle konulan yazılı metinlerin gelecekte okunabilmesi için İngilizcenin gramerine özgü işaretler ile argo telaffuzu gösteren sözlükler de eklenmiştir. 20 dile çevrilmiş gazete ve dergi örnekleri de geleceğe aktarılmak üzere kapsülde yer almıştır. Bu kapsül sergi süresince iki periskop vasıtasıyla ziyaretçiler tarafından görülmüştür⁵⁶. Kapsülün gömüldüğü yeri bildiren kaydın örnekleri de çeşitli müze ve kütüphanelere gönderilmiştir.

3. Türkiye'nin New York Sergisi'ne Katılma Kararı ve Sergi Hazırlıkları

Sergi Amerika'da olduğu kadar Türkiye'de de önemli yankı bulmuş, sergiyle ilgili haberler 1937 yılı Ocak ayından itibaren basında yer almaya başlamıştır⁵⁷. Serginin temasından, kurulacağı alana kadar ayrıntılı bilgilerin paylaşıldığı haberlerde yarının dünyasının nasıl şekilleneceğine dair duyulan heyecan kamuoyuna aktarılmaya çalışılmıştır. 15 yıllık genç cumhuriyetin başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere tüm dünya devletleri arasında doğru bir şekilde tanıtılması ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla sergiye resmen katılma kararı alınması⁵⁸ konuya olan ilgiyi daha da arttırmış ve sergiye dair yapılan her türlü hazırlık gazeteler vasıtasıyla kamuoyuna duyurulmuştur. Ayrıca, 1929 ekonomik krizinden sonra Amerika'yla olan ticaretin gerilemesi sebebiyle hükümet, New York Sergisi'ni Amerika ile yapılan ticaretin geliştirilmesi için fırsat olarak değerlendirerek ön hazırlıklara başlanmıştır⁵⁹.

55 Amerika tarihinde bugüne kadar bilinen en eski kapsül 1795 yılına ait olmak üzere Bostan'da bulunmuştur. *Telegraph*, 7 June 2015. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/11329471/Oldest-time-capsule-in-American-history-opened.html> Erişim tarihi: 12 Kasım 2015.

56 *Ulus*, 31 Ocak 1939, s.10. Kapsül ve içindekiler hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. *The Story of the Westinghouse Time Capsule*, George Edward Pendray, Westinghouse Electric & Manufacturing Co. Press, East Pittsburgh, 1939.

57 "1939 da Nevyorkta büyük bir sergi açılacak", *Akşam*, 7 Ocak 1937, s.4.

58 *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1937, s.5. *BCA*, 30.18.01.02/84.76.14, 24 Ağustos 1938.

59 *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1938, s.2.

3.a. Suat Şakir Kabaç Başkanlığında Sergi Çalışmaları

1939 New York Sergisi hazırlıkları bağlamında ilk olarak Türk Sergi Komiserliğine İktisat Vekâleti komiseri Suat Şakir Kabaç getirilmiş⁶⁰ ve 1938 senesi Nisan ayı sonunda sergi hazırlıklarına başlanmış ve sergide kurulması planlanan Türk Pavyonunun dekorasyonu için Türk dekoratörler görevlendirilmiştir⁶¹. Başvekâlet tarafından da sergi hazırlıklarının yapılması amacıyla vekâletler arası bir komisyon oluşturmuştur⁶². Sergiye katılacaklara yardımda bulunmak üzere İstanbul’da ayrıca bir büro açılırken⁶³, bütün illere gönderilen tebligatta sergide yer alması düşünülen tarihi eserlerden, sanat eserlerine, üzüm, incir gibi yiyecek ürünlerinden, tekelin içkilerine kadar her şeyin hazırlanması için talimat verilmiştir. Sergide satılacak olan eşyaların liste ve satış fiyatlarının belirlenmesi ve propaganda için de broşür basılması istenmektedir⁶⁴. Sergide teşhir edilmek üzere 1937 tarihli Türk Tarih Kongresi’nde kullanılan eserlerden de faydalanılması düşüncesiyle Türk Tarih Kurumu’yla temasa geçilmiştir⁶⁵. Sergide tezhip, cilt, minyatür, yazı ve nakış itibarıyla kıymetleri olan Türk eserleri de teşhir edilecektir. Bu amaçla Topkapı Sarayı Türk ve İslam Müzesi ile Üniversite’de kurulan iki ayrı komisyon çalışacaktır. Bu komisyonlar Ali Emiri Efendi kütüphaneleri ve diğer kütüphanelerdeki eserleri araştırarak, sergiye gönderilecekleri tespit edecektir⁶⁶. Öte yandan Ankara Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı firmalara sergiye katılmaları için çağrıda bulunurken⁶⁷, İktisat Vekâleti de bütün ticaret odalarına bir genelge göndererek sergi için birer komite oluşturmalarını istemiştir⁶⁸. Ayrıca eski ve yeni Türk elbiselerini tanıtmak amacıyla sergide görev alacak olan kızlara Türk kültürüne ait kıyafetler giydirilmesi kararlaştırılmış ve bunların bir kısmı sergi açılmadan evvel New York’a gönderilmiştir⁶⁹. İstanbul Akşam Kız Sanat Okulu moda öğretmeni Pervin İrtem tarafından Anadolu’dan toplanıp modernize edilerek hazırlanan bu kıyafetler gerek sergiye gezen ziyaretçiler, gerekse Amerikan kamuoyu tarafından beğeniyle karşılanacaktır⁷⁰.

Sergi işleriyle ilgilenmek ve Türkiye’yi Amerika’ya her bakımdan tanıtmak amacıyla ayrıca, Amerika’da yaşayan edebiyatçı ve yazar Nermin Menemencioğlu, 1923 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayan

60 *Akşam*, 25 Mayıs 1938, s.2; *BCA*, 30.18.01.02/84.76.14, 24 Ağustos 1938.

61 *Akşam*, 1 Mayıs 1938, s.2.

62 *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1938, s.3.

63 *Akşam*, 16 Temmuz 1938, s.3.

64 *Ulus*, 28 Temmuz 1938, s.2.

65 *Akşam*, 9 Ağustos 1938, s.1.4.

66 *Ulus*, 8 Kasım 1938, s.2.

67 *Ulus*, 19, 21 Eylül 1938, s.10.

68 *Akşam*, 9 Ekim 1938, s.9.

69 Yalman, “Nevyork sergisinde...”, s.8.

70 *Akşam*, 23 Ağustos 1939, s.8. Sergide yer alan kadın kıyafetlerine dair fotoğraflar için Bkz. Ek 2.

edebiyatçı Selma Ekrem ve Ulus Gazetesi Özel Muhabiri İsmet Sanlı'dan müteşekkil *New York Sergisi Türk Komisyonu* oluşturulmuş ve bu komisyonun Yayın Müdürlüğüne ise Tan Gazetesi eski yazarı Ahmet Emin Yalman getirilmiştir⁷¹. Serginin İstanbul temsilcisi ise Ulus Gazetesi muhabirlerinden Neşet Halil Atay'dır⁷². Ayrıca, Amerika Temsilciler Meclisi üyesi Sol Bloom'un Amerikan Anayasası'nın 150. Yıldönümü münasebetiyle ulusların özel pullar bastırması önerisi Türkiye tarafından da olumlu karşılanmış⁷³ ve 15 Ekim 1938 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla özel bir hatıra pulu bastırılması kararlaştırılmıştır⁷⁴. Bu çerçevede basılan pulların üzerinde "*Amerika Birleşik Devletleri ve İstiklâlin 150. yıldönümü hatırası*" yazılı olup, pulların birisinde George Washington ve Mustafa Kemal Atatürk'ün diğerinde ise Franklin Roosevelt ile İsmet İnönü'nün fotoğrafları bulunmaktadır. Farklı maddi değere sahip olan 6 çeşit pul Türk pavyonunda sergilenerek satışa sunulacaktır⁷⁵.

New York sergisi kapsamında faaliyete girilen bir diğer hazırlık ise sergiye düzenlenecek turlardır. Öyle ki Milli Türk Seyahat Acentalığı - National Turkish Tourist Agency (NATTA)⁷⁶, daha altı ay öncesinden sergiye düzenlenecek turların ilanlarını yayınlarak, çeşitli programlar hazırlamaya başlamıştır⁷⁷.

28 Ağustos 1939 tarihinde sergi genel komiseri Suat Şakir Kabaç, mimar Sedat Hakkı (Eldem) ve Nafia Vekâleti mühendislerinden Hüseyin Sermed'den oluşan sergi heyeti de sergiye dair protokolü hazırlayarak, inşaata başlanması ve sergide gerekli tertibatı almak üzere New York'a gitmiştir⁷⁸. Kabaç, New York sergi heyetiyle yaptığı görüşmelerde Türk pavyonuna ait planların çok beğenildiğini ifade ederek serginin inşasına başlanıldığı haberini vermiştir⁷⁹.

71 *Akşam*, 28 Ekim 1938, s.2; Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Görüp Geçirdiklerim* (1922-1944), C. III, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970, s.243; Nejat Akar, *1939 New York Dünya Fuarında Türkiye, Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı Yayını*, Ankara, 2005, s.74.

72 *Akşam*, 28 Aralık 1938, s.3.

73 "U.S. Honored by Turkey: Constitution Anniversary Recognized by "Specials" --Asuncion", *New York Times*, 30 Temmuz 1939.

74 *BCA*, 30.18.1.2/84.90.15, 15 Ekim 1938. Yakın dönemde dahi iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin bir göstergesi olarak adı geçen pullar ön plana çıkmış, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Türk-Amerikan Konseyi Başkanı Brent Scowcroft'u kabulünde Scowcroft, Davutoğlu'na, Türkiye Posta İdaresi tarafından "*Amerika Birleşik Devletleri İstiklâlinin 150. Yıl Dönümü Hatırası*"na bastırılan ve üzerinde Mustafa Kemal Atatürk ile ABD'nin kurucusu George Washington'un fotoğraflarının bulunduğu pulları hediye etmiştir. 17 Kasım 2009, <http://www.turkishny.com/local-news/6-local-news/19303-davutolu-turk-amerikan-konseyi-bakan-scowcroftu-kabul-etti?format=pdf#.VjsaVSusUj4>

75 Kent B. Stiles, "New Issues at the Fair: At Least Nine Countries To Print Specials for The Exhibition", *New York Times*, 5 Mart 1939.

76 Milli Türk Seyahat Acentalığı - National Turkish Tourist Agency (NATTA) Vital Ojalvo, Nurizade Ziya, Ziya Fehmi Bey ve Edmond Arditi tarafından 1 Ekim 1925 tarihinde kurulmuştur. Gökhan Akçura, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Seyahat Acenteciliği", *İvr Zıvr Tarihi 4, Turizm Yıl Sıfır*, Om Yayınevi, İstanbul, 2002, s.42.

77 *Cumhuriyet*, 8 Kasım 1938, s.4.

78 *BCA*, 30.18.01.02/84.76.14, 24 Ağustos 1938.

79 *Akşam*, 21 Eylül 1938, s.7.

Heyet New York’a vardktan sonra Türkiye’nin Amerika Büyükelçisi Münir Erteğün, Sergi Başkanı Grover A. Whalen ve Sergi Genel Komiseri Suat Şakir Kabaç’ın katılımıyla sergi binasına ait kontrat imzalanmıştır⁸⁰. Sergi ile ilgili ilk hazırlıklarını tamamlayan heyet Ekim ayında Ankara’ya dönmüştür⁸¹.

Mimar Sedat Hakkı Eldem’in projesine göre, Türkiye sergiye iki ayrı yapıyla katılacaktır. Bunlardan birisi “Devlet Pavyonu”, diğeri ise “Türk Sitesi” olarak adlandırılmıştır. Devlet Pavyonu 500 metrekare genişliğinde hazır bir yapı olarak verilecektir⁸². Türk mimari üslubu temel alınarak yapılacak Türk sitesinde ise sağ tarafta yer alan esas binanın içinde bir lokanta ile bir kahve, geniş saçaklı üst katta da bir kütüphane bulunacaktır. Sol taraftaki kısımda Türk dükkânlarını içeren bir pazar olacaktır. Esas bina taştan yapılacak ve renkli tuğlalar ve çinilerle süslenecektir. Pavyonun başlıca renkleri mavi, yeşil ve altın rengi olacaktır⁸³.

Serginin teşhir ediliş şekli ve öne çıkarılan semboller Türk tarih tezinin canlı bir yansımasını oluşturmaktadır. Nitekim, Anadolu’nun yüzyıllardır bir Türk yurdu ve bu toprakların Türklerin Anavatanı olduğu vurgusu gerek Türkiye’nin sergilenişinde, gerekse basında yer alan yazılarda açıkça ortaya çıkmaktadır. Özellikle 1937 tarihli Türk Tarih Kongresi’nde yer alan eserlerden faydalanılması isteği bu düşüncenin dışavurumudur. Zira Türkiye sergiye geleneksel gıda ürünleri ve madenlerinin yanı sıra Anadolu coğrafyası ve Türk tarihine ait eserler, yeni Türkiye’yi anlatan fotoğraflar, resimler ve grafiklerle katılacaktır. Bu çerçevede müzelerden nakli uygun olan halı, kumaş, çatma, işleme, aplike, deri işleri, çini, cam, tezhip, minyatür, yazı, sedef, oyma, kakma, fildişi gibi el işleri ile bakır, demir, pirinç, gümüş ve altın gibi metal eşyanın ambalaj ve her türlü nakil masrafları ile sigortası Maarif Vekâleti’nin görevlendireceği memurlar uhdesinde olmak üzere adı geçen tarzdaki eşyaların sergiye gönderilmesine izin verilmiştir⁸⁴. Devlet Pavyonu ve Türk sitesinde yer alacak koleksiyonlardan biri Türk coğrafyasındaki eski medeniyetlere, diğeri Selçuk ve Osmanlı medeniyetlerine ait olmak üzere iki kısımdır. Müzeler idaresi iki koleksiyonun da Amerikalılar için enteresan olmasına dikkat etmiş ve koleksiyonları Amerika müzelerine hiç girmemiş eşyalardan oluşturmuştur⁸⁵. Müzelerden seçilen eşyaları New York’a götürmek üzere İstanbul Arkeoloji Müzeleri Genel Direktörü Aziz Ogan görevlendirilmiş ve kendisine 800, Ankara Etnoğrafya Müzesi Müdürü Osman Ferit Sağlam’a 600, İstanbul eski Şark Müzesi memurlarından Selim Dıvarna ile İstanbul Emniyet Müdürlüğü memurlarından Saim Selçuk’a 350’şer dolar olmak üzere 1939 takvim yılı döviz cetvellerinin kongre, konferanslar ve sergiler faslına New York sergisi için konulmuş olan

80 Ullus, 6 Ekim 1938, s.9.

81 Cumhuriyet, 25 Ekim 1938, s.3. Heyetin kontratı imzalarken çekilmiş fotoğrafı için Bkz. Ek. 3.

82 Ullus, 28 Temmuz 1938, s.2. Devlet Pavyonu’nun dış cephe görüntüsü için Bkz.: Ek. 4.

83 Akşam, 4 Ekim 1938, s.3; Ullus, 6 Ekim 1938, s. 9. Türk Sitesi’nin kat planları ve fotoğrafları için Bkz.: Ek. 5, Ek 6.

84 BCA, 30.18.01.02/85.111.15, 6 Ocak 1939.

85 Ullus, 18 Şubat 1939, s.1,5.

tahsisattan toplam 2100 dolarlık döviz verilmesi kararlaştırılmıştır⁸⁶. Sergiye katılım masraflarının karşılanması için ise 1938 yılına ait Bütçe Kanununa, katılım masraflarına karşılık olarak 500.000 TL ve iç ve dış sergiler için örnek satın alınması ve neşriyat masrafı olarak 14.000 TL olmak üzere toplam 514.000 TL'nin bu ihtiyaca ayrılması kararlaştırılmıştır⁸⁷. 1937 yılı bütçesinden kalan 13.000 TL de eklenince ayrılan bütçe miktarı 527.000 TL olarak kabul edilmiştir⁸⁸. Ayrıca serginin Türk pavyonuna ait masraflarını karşılamak için, daha sonra yerine konulmak üzere, Ziraat Bankası'ndaki şeker ithalatından tahsil edilen paradan 270 bin lira kullanılması da kararlaştırılmıştır⁸⁹. 7 Mart'ta ise hükümetin sergiye katılım masrafları için 1939 takvim yılı döviz cetvellerine konulan tahsisattan 450.000 liralık döviz müsaadesi onaylanmıştır.⁹⁰

Türkiye'nin sergiye katılma kararı Amerika tarafından da mutlulukla karşılanmıştır. Nitekim 23 Eylül'de Türkofis'i⁹¹ ziyaret ederek serginin artistik danışmanlığını ve dekoratörlüğünü yapan Abidin Dino'dan izahat alan Uluslararası Ticaret Odaları Birliği Başkanı Thomas John Watson, Türk pavyonlarının Amerikan halkı nezdinde çok etkili olacağını, bu ciddi çalışmalarla Türkiye'nin en iyi şekilde temsil edileceğini, kendisinin de bu hususta elinden gelen her türlü yardımı yapacağını belirtmiştir⁹². Serginin yabancı ülkeler kısmı yöneticisi Amiral W. H. Standley de "...Türk pavyonunun planları şimdiye kadar takdim edilenlerin en enteresanı ve en güzelidir. Bu suretle memleketinizin bir parçasını bize göstermesi, bizi bilhassa memnun ediyor"⁹³ sözleriyle Türkiye'nin sergideki varlığından duyduğu mutluluğu ifade etmiştir.

Ancak Aralık ayına gelindiğinde tespit edemediğimiz bir sebepten ötürü New York Sergisi Vekâletler Arası Komisyonu Başkanı Selahhaddin Çam'ın istifası⁹⁴ ve Sergi Genel Komiseri Suat Şakir Kabaç'ın görevinden ayrılması üzerine⁹⁵, sergi komiserliğine İktisat Vekâleti Turizm Müdürlüğü görevini yürüten Vedat Nedim Tör atanmıştır⁹⁶.

86 BCA, 30.18.01.02/86.17.13, 27 Şubat 1939.

87 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt 25, 23 Mayıs 1938, "1938 Mali Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası" (1/938), Sıra Sayısı 181, s.50,181.

88 Resmî Gazete, 1 Haziran 1939, Sayı 4221.

89 BCA, 30.18.01.02/86.18.20, 6 Mart 1939.

90 BCA, 30.18.01.02/86.19.16, 7 Mart 1939; Akşam, 29 Mart 1938, s.7; Akşam, 1 Mayıs 1938, s.2.

91 Türk Mallarının yabancı memleketlerdeki sürümünü kolaylaştıracak yolları araştırmak ve müstahsil ve tüccarlara yardımcı olarak ihraç mallarının kontrolünü yapmak amacıyla 1934 yılında oluşturulmuş bir teşekküldür. Akçura, a.g.e., s.103; Avni Zarakolu, "1929-30 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s.94.

92 Ulus, 25 Eylül 1938, s. 3; Akşam, 24 Eylül 1938, s.5.

93 İsmet Sanlı, "Nevyork dünya sergisi nasıl hazırlanıyor?", Ulus, 21 Ekim 1938, s.5,9.

94 Selahhaddin Çam'ın komisyon başkanlığına görevlendirilmesine dair Bkz. Akşam, 16 Ekim 1938, s.2; Cumhuriyet, 25 Ekim 1938, s.3.

95 Cumhuriyet, 13 Aralık 1938, s.2.

96 Akşam, 17 Aralık 1938, s.2; Cumhuriyet, 28 Aralık 1938, s.2; BCA, 30.18.01.02.85.112.9, 5 Ocak 1939. Tör, a.g.e., s.43.

3.b. Vedat Nedim Tör Başkanlığında Sergi Çalışmaları

Vedat Nedim Tör sergi heyeti başkanlığına atanır atanmaz sergi sahasındaki acil inşaat işleri ve sergi heyeti ile yakından ilgilenmek üzere, Yüksek inşaat mühendisi Nizamettin Ali Sungursav'ı teknik işlerden sorumlu sergi komiseri olarak görevlendirmiştir⁹⁷. Serginin açılmasına beş aydan az bir zaman kalmış olmasından dolayı sergi inşaatına başlanması amacıyla Eldem'le Sungursav'a diplomatik pasaport verilerek New York'a gönderilmişlerdir⁹⁸. Sergide görev alacak olan personelin ihtiyaçları için de bütçeden para ayrılmış, Tör ve Sungursav'a harcırahlarından ayrı olarak gündelik verilmesinin yanı sıra, Tör'ün harcırahına da 10 lira zam yapılmıştır. Sergide görevlendirilecek devlet memurları ile geçici olarak çalıştırılacak mimar, dekoratör, el sanatları ustaları gibi işçilere ve milli oyunlarımızı oynayacak olanlara ait harcırah ve yevmiyeler de yine bütçedeki döviz tahsisatından karşılanacaktır⁹⁹. Bu hazırlıklar neticesinde 28 Ocak 1939 tarihinde sergi binasının temelleri atılarak inşaata başlanmıştır¹⁰⁰.

New York Dünya sergisinde ana fikrin “Yarının Dünyası” olarak belirlenmiş olmasının, Türkiye içinde çok uygun bir durum olduğunu belirten Tör, bu konudaki düşüncelerini “Biz Atatürk Türkiye’si olarak yarının dünyasına çok şeyler katabilecek bir fikir malzemesine sahiptik. Devrimlerimizin gerçekleştirdiği bütün şiarlar, genel siyasetimizin barışçı ve yapıcı karakteri, bu anlamdaki bir sergi için çok kuvvetli kozlarımızdı. Ayrıca, Amerika’da savaşçı, fanatik, otokratik, medeniyet düşmanı, haremlî, acayip kıyafetli, hatta renginden bile şüphe edilen Türk toplumunu yeni rejimimizin ışığı altında göstermek için bu sergi büyük bir fırsattı”¹⁰¹ ifadeleriyle belirtmiştir. Dolayısıyla Türkiye’nin sergiye katılmasında, Türk-Amerikan dostluğunu her yönüyle geliştirerek, savaşın eşğine gelen dünyada barıştan yana politikalarını kamuoyuna duyurmak amacı yatmaktadır. Nitekim Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de, 26 Şubat 1939 tarihinde New York saati ile 13.30’da Ankara Radyosu’ndan yaptığı konuşmada, Amerika’nın Türkiye’nin dünya sergisine katılmasından dolayı gösterdiği yakın alakaya bir cevap niteliğinde iki devletin her geçen gün artan siyasi ve ekonomik ilişkilerine binaen Amerikan milletine bir hitabede bulunmuştur. Baştan sona İngilizce olarak yayınlanan programda İnönü’nün, “Birleşik Devletlere samimi dostluk bağlarıyla bağlıyız. Amerika milletine, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının en muhabbetli selamlarını yollarım”¹⁰² sözleri damgasını vurmuştur. İnönü’nün bu mesajına New York Dünya Sergisi Radyo Yönetmeni B. John Young da bir teşekkür telgrafıyla karşılık vermiştir¹⁰³.

97 Akşam, 30 Aralık 1939, s.1; Tör, a.g.e., s.43; BCA, 30.18.01.02/85.110.6, 2 Ocak 1939.

98 BCA, 30.18.01.02/85.110.6, 2 Ocak 1939.

99 BCA, 30.18.01.02/85.112.9, 5 Ocak 1939.

100 Atay, “Yarının dünyasında Türkiye”, Ullus, 21 Temmuz 1939, s.5.

101 Tör, a.g.e., s.44; Ullus, 1 Temmuz 1939, s.6.

102 Ullus, 26 Şubat 1939, s.1.

103 Akşam, 2 Mart 1939, s.2. İsmet İnönü’yü radyo konuşmasını yaparken gösteren fotoğraf için Bkz. Ek 7.

Serginin açılmasına iki ay kala hazırlıklara ilişkin faaliyetlerin hızlandığı görülmektedir. Nitekim Müzeler Müdürü Aziz Ogan sergide teşhir edilecek eşyalarla birlikte New York'a hareket etmiş¹⁰⁴, heyet Başkanı Vedat Bey de 23 Mart'ta New York'a ulaşmıştır¹⁰⁵. Tör ise incelemelerde bulunduğu serginin durumunu bildirir bir mektubu derhal Başbakan Refik Saydam'a göndererek sergi inşaatı hakkında ayrıntılı bilgi vermiş, klasik Türk mimarisine sadık kalınarak, modern ihtiyaçlara uygun olarak hazırlanan site binasının mimari olarak en beğenilen bina olduğunu söylemiştir. Zamanın az kalmasından dolayı binaların serginin açılış tarihi olan 30 Nisan'a yetişmeyeceği yönünde kamuoyunda yer alan endişenin yersiz olduğunu belirten Tör, açılış gününde binaların tamamlanmış olacağı sözünü vermiştir. Tör, New York'taki ilk temaslarından sonra Washington'a giderek büyükelçiyi ziyaret etmiş ve bu münasebetle büyükelçilikte verilen öğle yemeğinde Türk dostu olarak tanınan Amiral Mark Lambert Bristol ve eşi ile görüşmüştür¹⁰⁶. Bu görüşme çerçevesinde serginin açılış gününü takiben Amiral Bristol'ün eşi Madam Bristol büyükelçinin hanımı ve diğer tanınmış hanımlardan bir grubun Türk heyeti adına New York'un tanınmış üç hastanesine ziyarette bulunmaları ve bu ziyaret esnasında hastalara sergiye gönderilen yayınların yanı sıra, lokum, incir ve sigaradan oluşan hediye paketleri dağıtmaları kararlaştırılmıştır. Heyetin bu girişiminin büyük bir takdirle karşılandığını ifade eden Tör, sergide Türk heyetine gösterilen ilgiyi de "*Sergi Reisinin verdiği ve Brezilya sefirinin zevcesinin de bulunduğu bir öğle ziyafetinde beni sağ tarafında oturtması zan ederim ki bunun bir delili olarak gösterilebilir*"¹⁰⁷ sözleriyle ifade etmiştir. Açılış gününe dair yapılacak olan hazırlıkları mektubunda ayrıntılı olarak aktaran Tör, dünya barışını korumaya yönelik güçlü bir arzunun varlığından söz etse de çıkabilecek bir savaşa Türkiye'nin de mecburen katılması durumunda yaşanacaklardan duyduğu endişeyi ifade etmekten kendini alamamıştır¹⁰⁸.

4. "Yarının Dünyası"nda Türkiye

Türkiye sergiye iki pavyonla katılmaktadır. Bunlardan birisi "*Devlet Pavyonu*", diğeri "*Türk Sitesi*"dir. Bu pavyonların yanı sıra bir de Türk çeşmesi inşa edilmiştir¹⁰⁹. Binalar gerek sergi yöneticileri, gerekse ziyaretçilerden büyük ilgi görmüş, yarının dünyasının modern ve teknolojik yapıları arasında Türk binaları kültürel ve milli kimliğiyle ön plana çıkmıştır.

104 *Akşam*, 4 Mart 1939, s.2.

105 *BCA*, 30.01/5.22.7, 11 Nisan 1939.

106 *Akşam*, 10 Nisan 1939, s.5.

107 *BCA*, 30.01/5.22.7, 11 Nisan 1939.

108 *BCA*, 30.01/5.22.7, 11 Nisan 1939.

109 Sedat Hakkı Eldem, "1939 Nev-York dünya sergisinde Türk pavyonu projesi", *Arkitekt*, Sayı 103-104, 1939, s.153.

4.a. Sergide Türk Pavyonunun Açılışı

Serginin açılışını takip eden her gün 2 millete özel açılış günlerine ayrılmıştır. Türk pavyonun açılış günü de 6 Mayıs saat 11.00’de 500 kişiyi aşkın özel davetlinin ve halkın katılımıyla gerçekleşmiştir. Geçit törenin ardından Amerikan Federal binasında Amerikan sergi heyetine şampanya ikram edilmiş¹¹⁰, açılış bandosu Amerika ve Türk marşlarını çaldıktan sonra New York Times Başyazarı ve Türk dostu olarak tanınan Dr. Palmer Findley kısa başlangıç nutku ile Atatürk’e ait hatıralarını ve Türk İnkılâbının manasını anlatmıştır. Türkiye’nin Washington büyükelçisi Münir Ertegün ise Türkiye’nin sergiye katılımının Amerika’ya duyduğu dostluk ve barış sevgisinin ifadesi olduğunu dile getirmiş ve Türkiye’nin yarını yüksek prensiplere göre hazırlanan kuvvetlerin ilk safında yürümek için gereken bütün nitelikleri taşıdığını ifade etmiştir. Ertegün aynı zamanda barışın mümkün olduğunu, çünkü Türkiye’nin dolarlarını silahlanma için harcamadığını belirtmiştir¹¹¹. Sergi Heyeti Başkanı Vedat Nedim Tör ise Türk pavyonlarının Türk inkılâbının barış, demokrasi ve tolerans düşüncesini yansıttığına vurgu yapmıştır. Birleşik Amerika Devleti adına New York Dünya Sergisi Komisyonu Amerika Birleşik Devletleri Genel Komiseri Edward Joseph Flynn’in, “... Türkiye 15 yıl içinde ortaya yeni ve aydın bir millet çıkardı. Biz terakkinin süratine alıştık. Fakat Türkiye Cumhuriyetinin terakki sahasında gösterdiği sürat bizi hayretlere düşürmüştür. Türkiye son senelerdeki inkişaf lar ile hakkı ile iftihar edebilir...”¹¹² sözlerine ek olarak sergi başkanı Whalen de serginin amacına ulaşması noktasında Türkiye’nin büyük hisse ve rol aldığını anlatmıştır¹¹³. Heyet başkanı Tör Türkiye’ye gönderdiği raporunda Flynn’in sözlerindeki **bilhassa** kelimesinin diplomatik teamüllere uygun düşmeyecek şekilde Türkiye’nin lehine olduğunu düşünmektedir¹¹⁴.

Açılışın akşamında davetlilere serginin “*Star and Crescent/Ayyıldız*” isimli Türk lokantasında yemek ziyafeti verilmiştir. Ahmet Emin Yalman ziyafetin yemek listesini rakı ile yapılmış ay yıldız kokteyli, tavuklu pilav, börek, dolma, tulumba tatlısı, dondurma, alaturka kahve olarak aktarmıştır. Açılışta herkese, üzerine beyaz yaldızla Türk sergisinin açılış hatırası olduğu yazılmış, içinde güzel bir Türkiye albümü, Türkiye ve Türk sergi pavyonu hakkında genel fikirler veren bir rehber, Türk kadınına dair bir broşür, bir seri de Türkiye kartpostalı olan kırmızı birer zarf hediye edilmiştir¹¹⁵. Ayrıca İzmir Fuar Komitesi de New York sergisini ziyaret edecek olanlara, İzmir Fuarı ve İzmir şehri hakkında İngilizce, Almanca, Fransızca ve İtalyanca bir broşür hazırlamıştır¹¹⁶.

110 *Akşam*, 16 Mayıs 1939, s.1,9.

111 “500 ‘Congressettes’ Join 165,000 Crowd at Fair”, *The Washington Post*, 7 Mayıs 1939.

112 *Akşam*, 23 Mayıs 1939, s.8; *Ulus*, 1 Temmuz 1939, s.6; Tör, *a.g.e.*, s.44.

113 “Turkish Pavilions At Fair Dedicated: World Peace and the “Good Neighbor” Policy Stressed in Envoy’s Address”, *New York Times*, 7 Mayıs 1939; *Ulus*, 8 Mayıs 1939, s.3; *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1939, s.1, 9; *Akşam*, 16 Mayıs 1939, s.1,9,11, *Akşam*, 23 Mayıs 1939, s.8.

114 *Ulus*, 8 Mayıs 1939, s.3; *Ulus*, 1 Temmuz 1939, s.6; Tör, *a.g.e.*, s.44.

115 Yalman, “Nevyork Sergisinde...”, s.5.

116 *Ulus*, 20 Nisan 1939, s.6; *Akşam*, 24 Nisan 1939, s.9.

4.b. Devlet Pavyonu

Devlet Pavyonu binası 500 metrekare genişliğinde hazır olarak verilmiştir¹¹⁷. Türkiye'nin 5000 yıllık gelişimini gösterecek şekilde planlanan bu binada tarihi eserlerden fotoğraf ve grafiklere kadar çok farklı malzemeler kullanılmış, gerek ulusal, gerekse uluslararası sergilerde Türk pavyonlarının vazgeçilmez ögesi olan Atatürk büstü de serginin demirbaşları arasında yer almıştır. Sergi heyeti tarafından devlet pavyonuna konulmak üzere güzel sanatlar akademisi profesörlerinden heykeltıraş Hadi Bara'ya bir metre kırk santim yüksekliğinde yaptırılan bronz Atatürk başı, o tarihe kadar bu büyüklükte yapılan ilk heykeltıraş eseri olarak oldukça başarılı bulunmuştur¹¹⁸.

Devlet Pavyonu panolar, heykeller ve tarihi eserlerin sergilendiği vitrinlerden oluşmaktadır. Pavyonun girişinin dış cephesinde İstanbul'da heykeltıraş Zühtü Müridoğlu tarafından yapılmış, İktisat Vekâleti'nin "*İnsani ideallere doğru yükselen gençlik sembolü*" olarak vasıflandırdığı, prehistorik bir Eti güneşini havaya uzanmış elleriyle tutan bir bronz heykel bulunmaktadır¹¹⁹. Pavyondan içeri girildiğinde ziyaretçileri İsmet İnönü'nün heykeli karşılamaktadır. Heykelin yirmi metre gerisinde ise heykeltıraş Zühtü Müridoğlu tarafından yapılmış dört buçuk metre yüksekliğinde bir heykel bulunmaktadır. Elleriyle bir halatı düğümleyen ve bir bacağına Asya, bir bacağına Avrupa yazılı iki kol üzerinde duran bu heykel, iki buçuk metre genişliğinde ve onsekiz metre uzunluğunda Boğazları temsil eden ve daimi akan bir havuzu bulunan bir platform üzerinde durmaktadır. Havuzun bittiği yerde, altından ışıklı ve hafif meyilli buzlu bir camın üstünde bronz harflerle "*Türkiye Avrupa ve Asya'yı sulh içinde bağlar*" cümlesi yazılmıştır¹²⁰. Bu nedenle "*sulh mabedi*" olarak adlandırılan Türk pavyonunun kapısından içeri girildiğinde sol cephenin iki köşesini katlayan iki metre yüksekliğinde ve on üç metre genişliğinde duvara aktarılmış bir fotoğraf görülmekte ve burada "*Türkiye çeşitli iklimler ve mahsuller memleketidir*" yazısı bulunmaktadır¹²¹.

Pavyonun bir köşesinde içinde çeşitli müzelerden getirilen Hitit, Grek, Romen ve Bizans devirlerine ait orijinal eşyaların yer aldığı vitrin, "*Türkiye topraklarından çeşitli medeniyetler yükselmiştir*" yazısıyla tamamlanmıştır. Bir diğer vitrinde ise Selçuk ve Osmanlı devirlerine ait en tipik müze eşyaları

117 *Akşam*, 30 Temmuz 1938, s.8.

118 *Ulus*, 10 Mart 1939, s.2.

119 *Ulus*, 1 Temmuz 1939, s.6; 2 Temmuz 1939, s.2; "U.S. Honored...", *New York Times*, 30 Temmuz 1939.

120 "2 Cultures Blend In Turkish Center: Impact of Dynamic West on The East is Traced Vividly in Pavilion's Exhibits", *New York Times*, 21 Mayıs 1939; "U.S. Honored...", *New York Times*, 30 Temmuz 1939; *Ulus*, 1 Temmuz 1939, s.6; *Ulus*, 2 Temmuz 1939, s.2; Yalman, "Nevyork Sergisinde Türk Devlet Pavyonu", *Akşam*, 1 Temmuz. 1939, s.6.

121 Yalman, "Nevyork Sergisinde Türk Devlet...", s.6; *Ulus*, 1 Temmuz 1939, s.6; *Ulus*, 2 Temmuz 1939, s.2.

bulunmaktadır. Asma kata çıkıldığında Mustafa Kemal Atatürk’ün büyük bir maskı görülmekte olup, maskın bir yanında “Yurtta sulh”, diğer yanında da “cihanda sulh” düsturu bronz harflerle yazılmıştır. Maskın altında ise “ATATÜRK, 1881-1938” ifadesi yer almaktadır. Tarihi panolar ve vitrinler, Türk coğrafyasını, Hititlerden Osmanlılara kadar, medeni gelişimi gösterir şekilde dizayn edilmiştir. Sergi başkanı Grover A. Whalen bu tarihi kısmı, “Eserler, Türk medeniyetinin uzun bir kültür tarihine karışan kuvvetli bir kökü olduğunu gösteriyor, bu eserleri yapan ellerin yarının dünyasının kurulmasına yardım edebileceğine inanılabilir” sözleriyle tanımlarken; Edward J. Flynn de “Sizin milletiniz, Avrupa daha olgunlaşmazdan asırlarca önce kemale ermiş bulunuyordu. Siz bu büyük devri gıpta edilir bir muvaffakiyetle pavyonunuzda bize gösterebiliyorsunuz” ifadeleriyle anlatmıştır¹²².

Pavyonun duvarlarını süsleyen pano ve grafikler ise Türkiye’nin 15 yıl içerisinde geçirdiği değişimi ve gelişimi görsel olarak anlatmak üzere düzenlemiştir. Özellikle de Doğu medeniyet dairesinden ayrılarak Batı medeniyetine dâhil olma noktasında atılan adımların ve evrensel ilkelere dayalı bir milli devlet yaratma sürecinde varılan noktanın somut göstergeleri devlet pavyonunun duvarlarında canlanmıştır. Birinci panoda “demokrasiye doğru” yazısıyla Atatürk’ün ve İsmet İnönü’nün halk arasında çekilmiş resimlerinden, seçim ve açık hava toplantılarına ait görüntülerin yer aldığı fotoğraflar bulunmaktadır. “Sulha doğru” yazılı ikincisi pano ise yabancı ülkelerin şef ve devlet adamlarının Türkiye’ye yaptıkları resmi ziyaretlere ait resimler ile barış ve dostluk antlaşmalarının fotoğraflarından oluşturulmuştur. Amerikalıların üzerinde hassasiyetle durdukları “tolerans” konusu üzerine hazırlanmış üçüncü panoda ise Rum, Ermeni Patrikleri ile Haham Baş’ının ve bunların idaresindeki dini müesseselerin fotoğrafları, üç dinî reisin Türkiye’deki vicdan hürriyetini anlatan imzalı mektupları ve Türkiye’de Türkçeden başka dillerde çıkan gazetelerin başlıkları yer almaktadır. Dördüncü pano Türkiye’deki insan ve madde kaynaklarını geliştirmek için yapılan kültürel ve ekonomik kalkınma hamlelerine ayrılmıştır. Bu çerçevede 15 yıl içerisinde yapılan inkılâp hareketleri çeşitli şekillerde anlatılırken, harf inkılâbına ve devrimin bir sembolü olarak önemli bir yere sahip olan modern Türk kadınının çeşitli meslek gruplarında çalışmasına ait fotoğraflar kullanılmıştır¹²³. Panoda yer alan Atatürk’ün “kadın; varlığın, ulusun, binbir noktadan temelidir. Artık kadını süs tanımak fikrini tazelemek doğrudur değil”¹²⁴ şeklindeki sözleri Cumhuriyetin kadına bakışını açık şekilde göstermekte, Cumhuriyet döneminde kadın hakları ve kadının sosyal hayattaki varlığına dair düzenlemelere yapılan vurgular, Avrupa ve Amerika’da Türk

122 Atay, “Birleşik Amerika’da Demokrasi Sergisi ve Türkiye Pavyonu”, *Ulus*, 6 Haziran 1939, s.5.

123 Atay, “Birleşik Amerika’da...”, *Ulus*, 6 Haziran 1939, s. 5; Yalman, “Newyork Sergisinde...”, s.6; *Ulus*, 2 Temmuz. 1939, s.2; M. Haluk Zelef, *A Research on the Representation of Turkish National Identity: Buildings Abroad*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s.78.

124 Zelef, a.g.t. s.81.

kadını haremle özdeşleştirme anlayışının yok edilmesinde önemli rol üstlenmiştir.

İktisat Vekâleti de sergi kapsamında düzenlenen propaganda faaliyetinin temellerini, eski imparatorluk zamanına ait menfi propagandaların izlerinin temizlenerek yeni Türkiye lehine bir hava yaratmak, Türk varlığını, yarının dünyasını kuranların ön safında giden bir kudret olarak tanıtmak, Amerika ile karşılıklı bir ticaret anlaşması imzalanması¹²⁵ üzerine açılan iktisadi imkânlardan istifade yollarını araştırmak, sergi aracılığıyla Amerika ile olan turizmi geliştirmek, sergiden sonra da aynı gayelerle Amerika'da çalışılmaya devam edilebilmesi için “Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti”nin¹²⁶ kuvvetlenmesine ve bir Türk-Amerikan ticaret odasının kurulmasına gayret etmek olarak belirlemiştir¹²⁷. Nitekim yayın ve propaganda komisyonu belirtilen amaca uygun olarak, Chicago, Detroit, Pittsburgh gibi yerlerdeki vatandaşları ziyaret etmiş¹²⁸, Türkiye ile teması olan Amerikalıların listesinin bulunduğu Yakın Şark Kolejleri Cemiyeti'yle irtibata geçerek, New York'un ileri gelen kulüplerinden birinde Türkiye büyükelçisi ve sergi heyeti şerefine bir davet düzenlemiştir. Söz konusu davette Yakın Şark Kolejleri komisyon başkanı Türk-Amerikan münasebetlerine hâkim olan ruhun en güzel ve asil ifadesi olarak tanımladığı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün serginin açılışından evvel radyo ile Amerika'ya verdiği dostluk mesajını aynen okumuştur. Bunun dışında Türkiye ile alakası olan büyük iktisadi müesseselerin ilgisini sergiye çekmek amacıyla da Türkiye Büyükelçisi öncülüğünde bir öğle yemeği organize edilmiş, Amerika'nın en büyük bankalarından Chase National, National City ve Irving Trust Bankalarının ikinci müdürleri, Amerikan Express'in ikinci müdürü, Türkiye'den tütün, krom ve incir alan büyük kuruluşların temsilcileri, Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti'nin genel sekreteri Asa Jennings ve kibrit şirketinin ikinci müdürü bu toplantıya katılmışlardır. Bu çalışmalara ek

125 Türkiye Amerika Ticaret Anlaşması, 1 Nisan 1939. Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991, ss. 117-124.

126 Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti, 1922 yılının Eylül ayında İzmir'e gelen YMCA (Genç Hıristiyanlar Cemiyeti) sekreteri Asa Kent Jennings tarafından Haziran 1930 tarihinde kurulmuştur. Cemiyetin kuruluş kitabında, “Türkiye'nin Amerikalı Dostları, Türkiye ve Birleşik Devletler halkları arasındaki anlayışın arttırılması ve iyi niyetin geliştirilmesi amaçlarını taşıyan bir insani yardımsever kuruluştur... Hükümet teşkilatında, kamu sağlığında ve eğitim sistemlerinin geliştirilmesinde ağırlıklı olarak Alman ve Anglo-Sakson deneyimlerinden yararlanmışlardır. Beden eğitiminde öğretmenleri, İsveç ve Danimarka olmuştur. Sosyal hizmet programlarının tüm safhalarında umutlu ve emin olarak Birleşik Devletlere dönüktüler. Bu umutları ve beklentileri yerine getirebilmek, ayrıca Türkiye'deki diğer Amerikan kuruluşlarıyla işbirliğine girebilmek ve eşgüdüm sağlayabilmek amacıyla Türkiye'nin Amerikan Dostları Cemiyeti, Haziran 1930'da kurulmuştur” denilmektedir. Derneğin kuruluşu ve kurucuları hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. *American Friends of Turkey*, American Friends of Turkey Press, New York, 1931; *John A. DeNovo, American Interests and Policies in the Middle East, 1900-1939*, Minnesota University Press, Minnesota, 1968, s.271; Rifat N. Bali, *The Saga of a Friendship - Asa Kent Jennings and the American Friends of Turkey*, Libra Yayınları, İstanbul, 2009.

127 *Ullus*, 5 Temmuz 1939, s.2.

128 Yalman, *a.g.e.*, s.257.

olarak çeşitli Amerikan üniversitelerinde Türkiye hakkında kısa konferanslar verilerek öğrenciler bilgilendirilmeye çalışılmıştır. “Bağdat Demiryolu Savaşı” adıyla Türkçeye çevrilen kitabın yazarı Princeton Üniversitesi Profesörü Edward Mead Earle¹²⁹, Princeton Üniversitesi’nin en tanınmış simalarını evinde toplayarak Türkiye hakkında bir tartışma düzenlemiş, bu tartışmanın uyandırdığı alaka üzerine heyetten bir kişi Princeton Üniversitesi’nin 3 ayda bir çıkardığı *Public Opinion* Dergisi’nde Türkiye’nin Balkan Antantı ve Sadabat Paktı’ndaki barışçı rolüne dair bir makale yazmaya davet edilmiştir. Bu çerçevede olmak üzere pek çok bilimsel organizasyona davet edilen heyet üyeleri genç Cumhuriyet hakkında Amerikan çevrelerini bilgilendirmek ve Türkiye’nin tanıtımını en iyi şekilde yapmak adına pek çok girişimde bulunmuşlardır¹³⁰. Sergi komisyonunun gerçekleştirdiği bu konferanslar Passale Kadınlar Kulübü tarafından takdirle karşılanmış, kulüp sergiye gönderdiği mesajda “Mektep, cemiyet ve kulüpte konferanslar tertip etmek mükemmel bir fikirdir. Türkiye’den başka hiçbir memleket bu yolda çalışarak sergiden beklenen tesirleri genişletmeye teşebbüs etmemiştir”¹³¹ değerlendirmesini yapmıştır. Amerikan radyosuyla yapılan anlaşma sayesinde de radyo her vesile ve fırsatta Türkiye’den bahsederek, programlarına Türk musiki parçaları eklemiştir¹³². Radyonun sürpriz bir de konusu olmuştur. Osmanlı Devleti’nin son padişahı Sultan Vahdettin’in torunu Hümeysra Özbaş¹³³ New York’ta bulunduğu sırada aile dostları olan Türkiye’nin Amerika büyükelçisi Münir Erteğün ve serginin Neşriyat ve Propaganda müdürü Ahmet Emin Yalman’ın girişimiyle sergide çalışmaya başlamıştır¹³⁴. Amerikalı gazetecilerin, fuarda bir padişah torununun çalıştığını haber almaları üzerine kendisini her yerde aradıklarını belirten Özbaş, kendisinin onları uzaklaştırmak için “*prenses şimdi buradaydı, az önce çıktı, sonra gelecek*” diyerek atlattığını aktarmaktadır. Ancak daha sonra radyodan bir mülakat için davet aldığını ve pavyon idarecileri ve dışişlerinde çalışanların bu duruma şiddetle karşı çıkmalarına rağmen Yalman’ın kendilerini bunun Türkiye’nin reklamına büyük

129 Edward Mead Earle, *Turkey, the Great Powers, and the Bagdad Railway: A Study in Imperialism*, Macmillan Press, New York, 1923; Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, Çeviren: Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972.

130 *Ulus*, 5 Temmuz 1939, s.2.

131 *Ulus*, 29 Haziran 1939, s.5.

132 *Ulus*, 5 Temmuz 1939, s.2.

133 Hümeysra Hanımsultan (Özbaş), Sultan Vahdettin’in kızı Ulviye Sultan ile Osmanlı Devleti’nin son sadrazamı Ahmet Tevfik (Okday)’ın oğlu İsmail Hakkı Okday’ın kızıdır. Annesiyle babası sürgün kararından önce boşandıkları için İsmail Bey Türkiye’de kalma hakkına sahip olurken Ulviye Sultan ve Hümeysra sürgün edilmişlerdir. Uzun yıllar sürgünde yaşamak zorunda kalan Hümeysra Özbaş, 5 Temmuz 1939 tarihinde kabul edilen özel bir yasa ile Enver Paşa’nın çocuklarıyla birlikte Türkiye’ye dönme ve Türk vatandaşlığına hakkını kazanmıştır. Cahide Sınmaz Sönmez, “Sürgünden Vatana: Osmanlı Hanedanının Geri Dönen İlk Üyeleri (1924-1951)”, *Tarihin Peşinde*, Yıl 6, Sayı 12, Ekim 2014, s.s.89-91.

134 Soli Özel-Cemil Koçak, “Son Padişah Vahdettin’in Torunu Hümeysra Özbaş ile Baş Başa”, *Geçmiş Ayrıntıda Saklıdır*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.141. Bu röportaj ilk olarak Tarih ve Toplum Dergisi’nin Temmuz 1990 tarihli, 79. sayısında yayınlanmıştır.

katkı olacağı gerekçesiyle ikna ettiğini anlatmıştır¹³⁵. Fakat Cumhuriyette var olan hanedan hassasiyeti dolayısıyla bu durum iç kamuoyuna duyurulmamış, Türk basını radyo programına hiç yer vermezken, Hümeysra Hanım'ın sergide yer alan, muhtemelen Yalman tarafından gazeteye gönderilen, bir fotoğrafı ise gazetede isim belirtilmeden yayınlanmıştır¹³⁶.

Türkiye'nin tanıtımına dair girişimlere devam edilirken, Ağustos ayı başında New York Matbuat Cemiyeti için devlet pavyonunda bir davet düzenlenmiş, 300 gazetecinin katıldığı bu davet modern Türkiye'nin tanıtılması noktasında çok olumlu sonuçlar vermiştir. Özellikle Cemiyet başkanı ve Genel Sekreteri Türkiye hakkındaki asılsız bilgilerden kurtularak modern Türkiye'yi tanıma fırsatı bulduklarını, aynı amaçlar uğruna çalışan iki ülke olarak gelecekte daha yakın ilişkiler kurulacağını, Türkiye hakkındaki düşüncelerini gazetelerinde yayınlarak Amerikan halkının Türkiye'yi yakından tanımalarına çalışacaklarını ifade etmişler ve en kısa zamanda Türkiye'yi görmek arzusunda olduklarını belirtmişlerdir¹³⁷. Amerikan basını da Türkiye'nin sergideki varlığından duyulan memnuniyeti çeşitli yazılarında dile getirmiştir. Örneğin World Telegram, "*Bilmem siz de sergide en çok beğendiğiniz yeri seçtiniz mi? Bana sorarsanız, Türk Pavyonu üzerine herkesle bahse tutuşmaya hazırım. Çinilerle örtülü cephesi, güzel kemerleri ve fiskiyeli havuzları ile Türk Pavyonu bence serginin en güzel yeridir*"¹³⁸ derken, New Record Gazetesi, "...Türk pavyonunun bizim için mimarlık bakımından istifade edilmeye layık tarafları vardır. Mesela, mallarını iyi göstermek ve teşhir etmek isteyen ticaret müesseseleri Türk pavyonundan türlü türlü fikirler alabilirler" ifadesini kullanmıştır¹³⁹. New York Dergisi'nin bir muhabiri "*Açılış hususunda birincilerden biri olan Türk pavyonunu gördükten sonradır ki, serginin reisi Mr. Whalen'ın kaç aydır Türk sergisinden neden bu kadar şevkle bahsettiğine akıl erdirdim*"¹⁴⁰ sözleriyle Türk pavyonuna duyulan ilgiye vurgu yaparken; New York Times ise Devlet Pavyonu ve Türk Sitesi'ndeki ürünlerden ayrıntılarıyla bahsetmiştir. Atatürk büstü ve heykellere vurgu yapılan haberde New York Times, "*Türk pavyonu uzun asırları dolduran Türk kültürü ile garp dinamizminin ahenkli imtizacını canlı bir şekilde ifade etmektedir. Çini ile örtülü harici sathu ve güzel iç avlusu ile serginin en ziyade dikkatini celbeden binalardan biridir*" değerlendirmesini okuyucuların aktarmıştır¹⁴¹.

Devlet pavyonunda tarihi eserler, heykeller, tablo ve grafiklerle yer alan Türkiye, Türk Sitesi'nde de inhisarlar, lokanta ve dükkânlarda satılan ürünlerle Türk geleneksel lezzetlerini Amerikan halkına tattırırken, madenleri ile yerli malı ürünlerini de Amerikan piyasasına tanıtmaya çalışmıştır.

135 Özel-Koçak, *a.g.e.*, s.144; Murat Bardakçı, *Son Osmanlılar*, İnkılap Yayınevi, 2007, s.86.

136 *Akşam*, 16 Mayıs 1939, s.1.

137 *Ulus*, 3 Ağustos 1939, s.6; *Akşam*, 3 Ağustos 1939, s.4.

138 *Ulus*, 29 Haziran 1939, s.5; *Tör, a.g.e.*, s.s.44-45.

139 *Ulus*, 4 Temmuz 1939, s.6; *Akşam*, 3 Temmuz 1939, s.5; *Tör, a.g.e.*, s.45.

140 *Ulus*, 29 Haziran 1939, s.5; *Akşam*, 3 Temmuz 1939, s.5.

141 *Ulus*, 29 Haziran 1939, s.5; *Akşam*, 3 Temmuz 1939, s.5; *Tör, a.g.e.*, s.45.

4.c. Türk Sitesi

Türk site binası genel olarak tek kat şeklinde planlanmış ancak, esas cephenin sağına isabet eden kısım iki katlı olarak düşünülmüştür. 22.000 square feet/2.0439 metrekare alanda geniş altın yaldızlı saçaklarla, alçı pencereler, kapaklar ve özel şekilde hazırlanmış ve başlı başına bir kompozisyon olan çinilerle dekore edilmiş olan bu bina, serginin en çok dikkat çeken pavyonları arasında yer almıştır¹⁴². Binanın merkezinde havuzlu bir avlu vardır ve mahalleler birbirine bağlanmıştır. Binanın içerisinde lokanta, kahve, banka servisi, inhisarlar, dükkânlar ve kütüphane bulunmaktadır. Binada eski Türk mimarisinde olduğu gibi suya özel bir önem verilmiştir. Işık oyunları ile renklendirilen havuzlar, havuz taşları ve sebiller binanın dekoratif unsurları arasındadır¹⁴³. Binanın içi ve dışında kullanılan bütün süslemeler, tavanlar, saçaklar, pencereler, kemerler, renkler, çiniler, sebiller, çeşmeler, parmaklıklar Topkapı sarayından veya diğer tarihi eserlerden aynen kopya edilmiş, hiç bir yerde Türk inşa ve süsleme karakterinin değiştirilmesine izin verilmemiştir. Sitede biri ticari, diğeri kültürel teşhirlere tahsis edilen iki kısım bulunmakta ve ticari kısım esas binadan büyükçe bir avlu ile ayrılmaktadır.

Ticari kısımda yer alan ve milli her türlü iştirakleri temsil eden Sümerbank'ta, bütün fabrikaların ürünleri, özellikle Hereke halı ve seccadeleri, Kütahya çinileri, Erzurum ve Eskişehir taşlarından yapılmış ürünler, Kızılay'ın, Kız Sanat Mektebi'nin, Kadınları Esirgeme Derneği'nin elişleri ile gümüş, altın işçiliği ürünler bulunuyordu¹⁴⁴.

Ancak, sergide yer alan halıların satışı başarılı olmamış, bu konuda bazı sorunlar yaşanmıştır. Örneğin, reyonunda satılacak olan halıların Hereke, Gebze, Tavşancıl ve civarı köylerden getirilen halıcı kızlar tarafından Hereke fabrikasında dokunduğu ve Türk halı sanatının en ince ve en güzel örneklerini teşkil eden 30 farklı parçadan oluştuğu haberi dönemin basınında yer alsa da¹⁴⁵ Tör, Hereke yapısı olduğunu zannettiği halıların tanıtımı için Amerika'nın belli başlı halı ithalatçılarını çağırdıklarını, ancak Amerikalıların “*bu halılar Acem taklidi biz Türk pavyonundan Acem taklidi halı alamayız. Sizin Gördesleriniz, Milaslarınız, Bergamalarınız, Uşaklarınız nerede?*” diyerek tepki gösterdiklerini anlatmıştır. Hereke Fabrikası'na New York sergisi için bilhassa Acem taklidi halılar yapılması direktifi verildiğini, kendisinin de bu durumu sonradan şaşkınlıkla öğrendiğini belirtmiştir¹⁴⁶. Nitekim sergiyi ziyaret ederek izlenimlerini bir kitapta toplayan Kemal Sunnetçioğlu da hemen herkesin el işi halıların

142 Eldem, “1939 Nev-York dünya sergisinde...”, s.153.

143 Eldem, “1939 Nev-York dünya sergisinde...”, s.s.153-154.

144 Atay, “1939 Nev York Dünya Sergisinde Türkiye”, *Ullus*, 8 Şubat 1939, s.7.

145 *Ullus*, 6 Mart 1939, s.6.

146 Tör, *a.g.e.*, s.s.45-46.

niçin gelmediğini sorduklarını aktarıırken¹⁴⁷, Esenel de kimi ziyaretçilerin halı dokuyan iki köylü kızın fotoğrafı yerine tezgâhta halı dokuyan iki kız sergiye getirilseydi çok daha ilginç olabilirdi eleştirisini getirdiklerini anlatmıştır¹⁴⁸. Ulus muhabiri Atay ise Temmuz ayında gazeteye gönderdiği yazıda henüz hiçbir Türk halısının satılmamış olduğundan bahisle yüksek kaliteye sahip bu ürünlerin fiyatlarının pahalı olmasından dem vurmaktadır¹⁴⁹. Halıların dışında el işlemesi bluzlar, mendiller, terlikler, sabahlıklar ile çay ve çeyiz takımları da özellikle evlenecek genç kızları cezbetme noktasında reyonlarda yer alan ürünler arasında bulunuyordu. Lületaşı, fildişi ve kehribardan yapılmış sigara ağızlıkları ve kutuların yanı sıra inci ve kehribar boncuklar, Türk kuyumcularının becerikli ellerinden çıkan el yapımı gümüş broş, bilezik ve yüzükler, pirinçten kül tablaları, vazo ve şekerlikler sergilenen ürünler arasındaydı¹⁵⁰. İyi bir yılbaşı hediyesi olacağı düşünülen bu ürünlerden el işlemesi bluzların 9.25 dolar, gümüş pudra kutuları 5.50 dolar, sigara ağızlıkları ise 65 cent ve üzerinde fiyatlandırılmıştır¹⁵¹. Çarşıda bunların yanı sıra konserve ve buğdaydan afyona kadar her türlü sanayi ve zirai mamuller ve mahsuller de teşhir edilmiştir¹⁵². Türk sitesinin ticari kısmının Amerikalılara ve sergiyi görmek için Amerika'ya gelecek Avrupalılara, Asyalılara, Afrikalılara, Türkiye'nin zengin coğrafyası ve Türk milletinin hayat enerjisi hakkında, tam bir kanaat vereceği düşünülmüştür¹⁵³.

Sitenin bir diğer reyonu ise Tütün İdaresine ayrılmıştır. Türk tütününü Amerika'da tanıtmak, Türk sigaralarına yeni piyasalar oluşturmak amacıyla sergi için özel sigaralar tasarlanmıştır. Türkiye'de yetişen en kaliteli tütünlerin karışımlarından oluşturulduğu belirtilen sigaraların her çeşidinin tadı, özellikleri ve şeklinin farklı olduğu, örneğin kadınlar için özel olarak tasarlanmış olan "*The Bayans*"ın, zarif bir tasarıma sahip olup, kırmızı şeridinin dudaklardaki rujla uyum sağlayacağı vurgulanmıştır. Mentollü ve ferah bir içim için ise "*Salon*" un tercih edilebileceği belirtilmektedir¹⁵⁴. 20 adetlik *The Bayan* sigarası 30 cent, 20 adetlik *Salon* 75 cent, 20 adetlik *Samsun* 40 cent, 20 adetlik *Yenice* sigarasının fiyatı da 30 cent olarak belirlenmiştir¹⁵⁵.

Akşam gazetesi, sergiyi ziyaret edenlerden birçoğunun Türk sigaralarını çok beğendiklerini, pek çok kişinin bu tütünün nasıl temin edileceğini sorduğunu yazarken;¹⁵⁶ Atay ise Türk tütünlerine büyük rağbet olduğunu ancak sigaraya

147 Sünnetçioğlu, a.g.e., s.61.

148 Mediha Esenel, *Geç Kalmış Kitap*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.68.

149 Atay, "Halılarımızı El İşlerimizi Satabilmek İçin Ne Yapmalı?", *Ulus*, 7 Temmuz 1939, s.5.

150 *Turkish Pavilion at the New York World's Fair*, s.n., 1939(?), p.p.6-7. <http://digital.wolfsonian.org/WOLF034102/00001>; "2 Cultures Blend...", *New York Times*, 21 Mayıs 1939.

151 *Turkish Pavilion at the New York World's Fair*, p.7.

152 Pulhan, a.g.m., s.16.

153 Atay, "New York Dünya...", *Ulus*, 8 Şubat 1939, s.7.

154 *Turkish Pavilion at the New York World's Fair*, p.4.

155 Diğer sigara çeşitlerinin fiyatları için Bkz. *Turkish Pavilion at the New York World's Fair*, p.4.

156 *Akşam*, 30 Temmuz 1939, s.3.

yöneltilen en önemli eleştirinin fiyatlarının yüksek olmasından kaynaklandığını belirtmiştir¹⁵⁷.

Tekel’in karşı tarafında ise duvarında “Her maden işçisine daha iyi yaşam koşulları sunmak, Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal programıdır” yazan, Türkiye’nin yer altı servetlerini temsil eden Etibank bulunmaktadır¹⁵⁸. Dünya krom ihtiyacının %40’unun Türkiye’den karşılandığı ve kromun yanı sıra ihraç edilen başlıca madenlerin bakır, kömür ve demir olduğuna dikkat çekilirken,¹⁵⁹ sergilenen madenler hakkında da ayrıntılı bilgi verilmiştir¹⁶⁰.

Sergiye çeşitli özel işletmeler de katılmıştır. Bunların arasında en çok dikkat çeken lokum ve şekerlemeleriyle ünlü Hacı Bekirzâde Muhittin olmuştur. Hacı Bekirzâde Muhittin, New York sergisinde ürünlerini satabilmek maksadıyla bizzat tezgâhın başında yer almış, ziyaretçilere uzun tanıtımlar yapmıştır¹⁶¹.

Ancak Yalman’a göre lokum ve Türk sigaraları dışında sergide geniş ölçüde satılacak hediyelik eşyalar hakkında yanlış hesaplar yapılmış, özellikle de Sümerbank Amerika’da dolarların aktığını sanarak, sergiye çok pahalı halılar ve değerli eşyalar yollamıştır. Bu nedenle ziyaretçiler hatıra diye satın alacak bir şey bulamamışlar, lokum, sigara, incir ve üzümü de çoğunu memleket hasreti çeken eski vatandaşlar almışlardır¹⁶².

Sitenin ikinci katı kültürel eşyaların teşhirine ayrılmıştı¹⁶³ ve bu çerçevede çeşitli tarih aralıklarında düzenlenecek periyodik sergiler açılması planlanmıştı. Nitekim 30 Nisan-25 Haziran tarihleri arasında, İstanbul, Ankara, Konya müzelerinden getirilen eşyaların teşhir edileceği eski Türk sanatları sergisi açılacaktı¹⁶⁴. Burada halılar, oyma kapılar, okuma stantları, 13. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar sergilenen Kur’an sandıkları ve çeşitli tarihi eserler teşhir edilecekti¹⁶⁵. 1-25 Temmuz tarihleri arasındaki Turizm Sergisi’nde ise Türkiye’nin çeşitli Turizm bölgelerinde yapılan hafriyatlarda, özellikle de 1935-1938 yılları arasında Sultanahmet’te Büyük Bizans Sarayını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan kazılarda çıkarılan tarihi eserlere ait zengin bir fotoğraf koleksiyonu ile renkli tablolar ziyarete sunulacaktı. Ağustos ayında ise Türk sivil, dini ve askeri mimarisine dair resim ve krokilerin yer aldığı Türk mimari sergisi bir

157 Atay, “Sergide Cigaralarımız”, *Ulus*, 22 Mayıs 1939, s.7.

158 “2 Cultures Blend...”, *New York Times*, 21 Mayıs 1939.

159 *Turkish Pavilion at the New York World’s Fair*, p.8.

160 Pulhan, *a.g.m.*, s.16.

161 Pulhan, *a.g.m.*, s.169; Eldem, “1939 Nev-York dünya sergisinde...”, s.s.153-154.

162 Yalman, *a.g.e.*, s.253.

163 Esnel binada yangın merdiveni bulunmadığından Türk sitesinin ikinci katının açılmasına izin verilmediğini, bütün malzemenin sergide yer almamasından dolayı da sergiyi gezmeye gelenlerin burada bir şey yokmuş diyerek geri döndüklerini ifade etmesine rağmen, sitenin ikinci katının aktif bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Esnel, *a.g.e.*, s.67.

164 Nitekim İstanbul Müzeler Müdürü Aziz Ogan ve Ankara Müzesi Müdürü B. Osman Ferit Sağlam ile iki memurdan oluşan müzeler heyeti belirtilen tarihlerde açık kalan sergideki eşyalarla birlikte İstanbul’a dönmüşlerdir. *Ulus*, 8 Ağustos 1939, s.2.

165 “2 Cultures Blend...”, *New York Times*, 21 Mayıs 1939.

ay boyunca açık kalacak, koleksiyonda Ayasofya Müzesi'nin ilk kez gösterilen mozaik bir reproduksiyonu da yer alacaktı¹⁶⁶. Tarihi Türk tezyin malzemesi ve motifleri hakkında Amerikalılara bir fikir vermek, Kütahya çiniciliğinin gelişmesine imkânlar hazırlamak gibi hem iktisadi, hem kültürel iki amacı gerçekleştirmek üzere çinilerden faydalanılarak 1-25 Eylül tarihleri arasında Çini motifleri sergisi de yapılması düşünülen bir diğer faaliyetti. Son olarak da Ekim ayı müddetince memleketin, siyasi, içtimai, mali, iktisadi, sınai, zirai, kültürel her türlü kalkınması rakamlar, grafikler, fotoğraflar, dövizler ile gösterilerek, davetlilere ve ziyaretçilere o günün ve yarının Türkiye'si hakkında ayrıntılı bir fikir verecek "*Yarının Türkiye'si*" sergisi düzenlenecekti¹⁶⁷. Ayrıca sitenin çeşitli yerlerine Amerika'da henüz tanınmamış ve Amerika müzelerinden hiç birine henüz girmemiş, kıymetli tarihi eserlerin alçıdan yapılmış mulâjlarının konulması ve bu mulâjların sergi kapandıktan sonra Türk kültürünün Amerika kültürüne bir hediyesi olarak Amerika müzelerine ve Amerika üniversitelerine verilmesi kararlaştırılmıştır¹⁶⁸.

Diğer taraftan Türk sitesi hakkında çizilen olumlu imaja karşılık kimi eleştiriler de dile getirilmiştir. Örneğin Sünnetçioğlu, sergide bulunması gereken eşyanın yarısının orada olmadığını, sergi binasının güzelliğine rağmen idare ve teşhir işinde beklediği başarıyı göremediğini aktarırken¹⁶⁹, Celaleddin Ezine de sergi hakkında Cumhuriyet Gazetesi'ne gönderdiği yazılarında, sergi binasının dışından ne kadar güzelse, içinin bir o kadar kullanışsız olduğunu belirtmiştir. Ezine'nin ifadesiyle, sitenin üst katında sergilenen antikalara görmek için üst katta sapa bir odaya gidilmesi gerekmekte, ancak yukarı çıkan merdivenlerin darlığından dolayı da bu iş bir zulüm haline gelmektedir¹⁷⁰. Ayrıca İnhisarlar Dairesi'nin duvarlarında bar iskemlelerine oturmuş, bacak bacak üstüne atmış, sigara içen dekolte kadın resimleri olması da Ezine'yi rahatsız etmiş, resimlerin Türk tütününün reklamı olduğunu ancak Türk stili köşkün içini modern kız resimleriyle donatmanın Evkaf Müzesi'nin içinin Garden Bar sanatçılarınca ilanları ile süslemek kadar gülünç olduğunu söylemiştir¹⁷¹. Ancak Ezine'nin bu eleştirilerine cevap gecikmemiş, Tan Gazetesi, serginin geneli içerisinde Türk pavyonunun küçük bir ziynet eşyasını andırdığı, üslubunda, tefrişinde gözetilen incelik ve verilen emeğin diğer ülke pavyonlarından çok daha fazla olduğunu vurgulamıştır¹⁷². Neşet Halil Atay da Ezine'nin yaptığı eleştirileri asılsız bularak

166 "Turkish art on view", *New York Times*, 4 Ağustos 1939.

167 Atay, "Pavyyonumuz resmen...", s.8; "Turkish Art Show to End", *New York Times*, 19 Haziran 1939; *Akşam*, 3 Temmuz 1939, s.5.

168 Atay, "Nev York Dünya...", s.7.

169 Sünnetçioğlu, *a.g.e.*, s.48.

170 Celaleddin Ezine, *Amerika Mektupları*, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, 1940, s.144. Celaleddin Ezine'nin kitabında yer alan yazılar Nisan-Ağustos 1939 tarihleri arasında "*Yeni Dünyadan Mektuplar*" başlığıyla Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımlanmıştır.

171 Ezine, *a.g.e.*, s.144.

172 Akar, *a.g.e.*, s.77'den naklen; "Türk Pavyonu ve Sitesi Büyük Bir Alaka Topluyor", *Tan*, 5 Haziran. 1939.

ufak tefek aksaklıkların serginin bütününe hasredilmesini doğru bulmamıştır¹⁷³. Ezine’nin eleştirilerinden hükümetin rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Zira, Cumhuriyet Gazetesi Ezine’nin eleştirilerine karşı Vedat Nedim Tör tarafından kendilerine gönderilen bir açıklama mektubunu yayınlamış¹⁷⁴, gazetenin başyazarı Yunus Nadi de “Nev-York dünya sergisinde Türkiye” başlıklı yazısında, sergiye katılmanın en yüksek derecede siyasi bir hareket olduğunu, burada alınacak başarının getireceği faydaları ifade ederek duyulan rahatsızlığı gidermeye çalışmıştır¹⁷⁵.

Sitenin gözde mekânlarından bir diğeri de Türk Kahvesi’dir. Türk kültürünün önemli öğelerinden olan kahvenin duvarları, Fikret Mualla’nın resimleriyle süslenmiştir. Serginin sanat danışmanı Abidin Dino sergide kullanılmak üzere İstanbul’u tanıtan resimler yapması için dönemin ünlü ressamı Fikret Mualla Saygı’ya teklifte bulunmuş ve Fikret Mualla bu teklifi kabul etmiştir. Bir ay içerisinde 30 İstanbul resmi yapması istenen Fikret Mualla, Dino’nun aktardığına göre vakit kaybetmeden İstanbul’un tarihi semtlerinde gezerek bir ay içerisinde 30 adet resmi bitirmiştir. Bu resimler sergideki Türk kahvesinin duvarlarını süslerken Türkiye’den ayrılarak Amerika’da yaşamak zorunda kalmış olan birçok Türk, Ermeni ve Rum vatandaşın anılarının canlanmasına ve vatan hasretini gidermelerine vesile olmuştur¹⁷⁶. Örneğin İstanbullu bir Rum vatandaşı her gün geldiği sergide bir İstanbul resmi önünde uzun süreler vakit geçirirken sergi komiserinin neden sürekli gelerek bu resmi seyrettiği sorusuna verdiği cevap etkileyicidir. Komisere, “Siz İstanbul’u tanır mısınız? Yeniköy’de bulundunuz mu?” şeklinde cevap veren kişi her gün seyrettiği resmi göstererek, “işte bu Yeniköy’dür” diyerek resmi seyretmeye devam etmiştir¹⁷⁷. Bir başka gün ise bir dönem Amerika’daki Ortodoksların başpiskoposu ve 1948 tarihinde Rum Ortodoks Patriği olan Athenagoras sergiye gelerek, “ben Yanya’da, orasının Türkiye’ye ait olduğu sıralarda doğdum. Ben Türküm” sözleriyle duygularını ifade etmiş ve sergi süresince de sık sık ziyarete gitmiştir¹⁷⁸. Rumların yanı sıra

173 Atay, “Nevyork Mektupları, Sergi Tenkit Ediliyor”, *Ulus*, 20 Haziran 1939, s.5.

174 *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1939, s.7.

175 Yunus Nadi, “Nev-York dünya sergisinde Türkiye”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1939, s.1,3.

176 Hıfzı Topuz- Kerem Topuz, *Fikret Mualla, Anılar, Resimler, Mektuplar*, Everest Yayınları, İstanbul, 2005, s.44; Abidin Dino, *Ara Güler, Gören Göz İçin Fikret Mualla*, Dünya Kitapları, 2006, s. 80-84. Ancak Sünnetçioğlu, Mualla’nın tablolarını “...çarpılmış minareler, bir Arnavut külahına dönmüş minareler, çerçevelerinde, kapaklarında yangından çıkmış çivilere benzeyen bin bir yamuk çizginin haşır neşir olduğu pencereler, kapılar..” olarak tanımlamış ve sözlerini “... Gülmek için kendimi zor zapt ettim, hangi sivri akıllı düşünmüşüte fütürizm, sürrealizm çılgınlığının bu maskara eserlerini getirip burada asmış... O güzelim nadide halıların ve Kızılay atölyelerinde işlenmiş cidden büyük bir sanat eseri olan ipek sofra takımlarının yanı başında bu levhalar tam bir zevk tezadı husule getirmekteydi” cümleleriyle tamamlamıştır. Sünnetçioğlu, *a.g.e.*, s.49.

177 Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s.95.

178 Yalman, *a.g.e.*, s.255. Ancak Rum Ortodoks Patriği Athenagoras, Lozan Barış Antlaşması’na göre Türk vatandaşı olması gerekirken buna aykırı olarak ABD vatandaşı iken 1948 yılında patrik seçilmiş ve Türkiye aleyhine pek çok girişimde bulunmuştur. M. Süreyya Şahin, “Fener Rum Ortodoks Patrikhânesi”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Türk Diyanet Vakfı Yayını, Ankara, 1995, s.348.

Ermeniler de sergide eski hayatlarını hatırlayarak, hasret gidermişlerdir. Oysaki Tör, sergi hazırlıklarında bulunurken kendilerine Ermenilere karşı güvenlik tertibatı alınmasını önerdiklerini, onların da bu maksatla İrlandalı sivil polisler tuttuklarını, ancak tam tersine Ermenilerin sergiyi gezmekten son derece mutlu olduklarını belirtmiştir. Ermenilerle çok iyi ilişkiler kurduklarını söyleyen Tör, Ermenilerin çocuklarının da hala Türkçe konuştuklarını vurgulayarak, kötü politikacıların kışkırtmaları nedeniyle sorunlar yaşandığını, gerçekte Ermeni halkıyla Türk halkının arasında bir problem bulunmadığını belirtmiştir¹⁷⁹. Aynı şekilde Kemal Sünnetçioğlu da New York seyahati sırasında karşılaştığı pek çok Ermeni vatandaşının Türkiye’den muhabbetle bahsettiğini aktarmıştır¹⁸⁰. O tarihlerde Chicago Üniversitesi’nde görev yaparken Türkiye’ye dönmeden önce New York sergisine uğrayan Niyazi Berkes ve eşi Mediha Esnel de Tör’ün ricası üzerine sergide görev almışlardır¹⁸¹. Gelen ziyaretçilere Türkiye’yi tanıtan broşürler dağıtarak, tercümanlık yapmak ve Türkiye hakkında açıklayıcı bilgiler vermekle görevli olan Berkes, eski bir Yunan subayının kendisiyle yaptığı görüşmede Milli Mücadele yıllarında yaşananlardan dolayı duyduğu ıstıraptan bahsettiğini ve sergiye de Türklere af dilemeye geldiğini söylediğini aktarmıştır¹⁸². Serginin Yayın ve Propaganda Bürosu sorumlusu Yalman ise Amerika’da yaşayan eski vatandaşların Amerika’daki en canlı propagandacılar olduğunu, büronun çalışmalarında bu kişilerden ziyadesiyle faydalandığını belirtmiştir¹⁸³. Dolayısıyla Türk kahvesi bir taraftan kahve kültürünü canlı bir şekilde tanıtırken diğer taraftan Amerika’da yaşayan eski Türk vatandaşlarının buluşma noktası haline gelmiştir. Bu buluşmaları sağlayan mekânlardan bir diğeri de Türk lokantasıdır.

Ziya Ata’nın idare ettiği “*Star and Crescent/Ayyıldız*” isimli lokantada kebaplardan, imambayıldıya, lokmadan, üzerine tatlı dökülen et yemeklerine, haşlanan fakat soğuk yenen sebzelere varıncaya kadar hem Türk, hem de Amerikan damak tadına hitap edecek bir menüyle hizmet verilmiştir¹⁸⁴. Mezelerden oluşan ordövr tabağı, cacık, patlıcanlı şiş kebaptan döner kebaba kadar zengin bir liste hazırlanmış, tatlı olarak ise baklavadan gül reçeline çeşitli seçenekler sunulmuştur. New York World Telegram da tavuk suyuna bulgur çorbasından bahsetmiş, Türk kahvesinin ise “*padişahların gözdelerinin gözleri kadar siyah*” betimlemesini yapmıştır¹⁸⁵. New York Times’a göre de sergide

179 Tör, *a.g.e.*, s.45.

180 Sünnetçioğlu, *a.g.e.*, s.s.37-38.

181 Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, Yayına Hazırlayan: Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 135-138; Esnel, *a.g.e.*, s.68.

182 Berkes, *a.g.e.*, s.s.36-137.

183 Yalman, *a.g.e.*, s.256.

184 Ali Nusret Pulhan, “Nevyork Dünya Sergisi Türk Pavilyonunda Neler Gördüm!”, *Yedigün*, C. 13, S. 337, 22 Ağustos 1939, s.17. *Turkish Pavilion at the New York World’s Fair*, p.3; August Loeb, “Menus And Prices Vary Widely At Fair: Simple Refreshment Stands And De Luxe Foreign Restaurants Draw Crowds”, *New York Times*, 28 Mayıs 1939. Lokantayı gösteren fotoğraf için Bkz. Ek 8.

185 *Turkish Pavilion at the New York World’s Fair*, p.3.

denenmesi gereken tatlardan birisi de kalın ve tatlı bir Türk kahvesidir¹⁸⁶.

Pek çok yabancı davetlinin de zaman zaman ağırlandığı, sarı ve mor renkli otantik kostümlü garson kızların hizmet verdiği lokantada, yaylı çalgıların eşliğinde Anadolu ezgileri çalınmaktadır¹⁸⁷. Cue isimli mağazın ve New Yorker dergileri de Türk lokantasının beğeni topladığını, fiyatlarının da gayet makul olduğunu belirtmiştir¹⁸⁸. Çeşitli tatlarda sunulan yemekleriyle Türk lokantasının serginin tercih edilen lokantaları arasında yer aldığı, hatta Belçikalı elmas tüccarlarının 150 kişilik New Yorklu mücevhercilerini Belçika pavyonunda güzel bir lokanta olduğu halde Türk lokantasında ağırladıkları aktarılmıştır¹⁸⁹. Amerikan basını da Türk lokantasından övgüyle bahsetmiş, özellikle de Türk rakısının cazibesi üzerinde durmuştur. Örneğin Cue, “*Türk lokantasına gidince rakı ismarlayınız. Yalnız şunu da unutmayınız ki Türklerin kendileri de buna “aslan sütü” adını veriyorlar. İlk rakı sizi şeytanlarla karşılaştırır, ikincide aslan kesildiğinizi duyarsınız. Üçüncüyü tavsiye etmeyiz, çünkü kendinizden geçme ihtimali vardır. Anasonun masum kokusuna aldanmayınız, sert şeydir. Türk sergisi sizi teshir edecektir. Buraya bir defa girdikten sonra başka yere gitmeye arzunuz ve vaktiniz olmayacaktır. Hesabınızı Türk sergisinden doğruca eve gitmek için tutunuz*”¹⁹⁰ ifadelerini kullanmıştır. Diğer bir yazıda ise bir kadeh rakı içen adamın kıvrak bir ceylan haline geldiği, iki rakı ile ortalığı toza dumana katan bir zebra gibi, üç rakı ile de kükreyen bir aslan mertebesine vardığı hissiyatına büründüğü, fakat rakıları dörde vardırıncaya, yeni baştan eşek mertebesine inildiği anlatılmıştır.

Fakat Türk lokantasında rakı satılmasından rahatsızlık duyanlar da vardır. Örneğin Sünnetçioğlu, pavyonun içinde bir meyhane köşesi yapılmasına gerek olup olmadığını sorgularken, rakının bütün yakın doğu milletlerinin benimsediği bir içki olduğu halde her vesile ile onu milli bir içki olarak kabullenilmesini doğru bulmamaktadır. Rakı satışı, milli iktisat açısından ülke menfaatine uygun olsa da onu Türk kültürünün reklamını yapacak bir müessesede başköşeye geçirmenin hata olduğu düşüncesini “*biz onu memleketimizde severek, benimseyerek değil, ilk fırsatta başımızdan atmağa çalışacağımız bir dert diye taşıyoruz*”¹⁹¹ sözleriyle de ifade etmiştir. Ayrıca, lokantada çalışan garson kızların Türk olmamasından dolayı da bir hayal kırıklığı yaşayan Sünnetçioğlu, daha sonra hiçbir Türk kızının lokantada garsonluk yapmayı kabul etmediğini, mecburi olarak New York’tan garson ayarlamak zorunda kaldığını öğrendiğini söylemiştir¹⁹².

186 Kiley Taylor, “There’ll Be All Kinds of Food at The Fair: to Suit Various Purses and Appetites, It May Be Had at Snack Bar or Expensive Restaurant”, *New York Times*, 29 Ocak 1939.

187 *Turkish Pavilion at the New York World’s Fair*, p.3.

188 Türk lokantasında tabldot kahvaltısı 1.50 ila 2.50 dolar, alakart 75 cent ila 1.10 dolar, tabldot öğle yemeği 1 ila 1.50 dolar, akşam yemeği ise 1.50 ila 2.75 dolar arasındadır. *Turkish Pavilion at the New York World’s Fair*, p.3; “Food At The Fair—Where And How Much?”, *New York Times*, 28 Mayıs 1939.

189 *Akşam*, 3 Temmuz 1939, s.5.

190 *Ulus*, 4 Temmuz 1939, s.6; *Akşam*, 3 Temmuz 1939, s.5

191 Sünnetçioğlu, a.g.e., s.49.

192 Sünnetçioğlu, a.g.e., s.49.

4.d. Türk Çeşmesi

Türk sergi alanı içerisinde planı mimar Sedat Hakkı Eldem tarafından İstanbul'daki tarihi Osmanlı çeşmeleri örnek alınarak yapılan bir çeşme de yer almaktadır. Zira bu figür Osmanlı döneminde iştirak edilen sergilerde de göze çarparken, 1938 tarihli İzmir Uluslararası Sergisi'nde de kullanılmış, çinilerle süslenmiş olan bu çeşmenin bir benzerinin, Türklerin çinicilikteki üstünlüğünün dünyaya gösterilmesi amacıyla, New York'ta yapılacak dünya fuarında da yer alması gerektiği dile getirilmiştir¹⁹³. Dolayısıyla Türk kültürünün önemli öğelerinden birisi olan çeşmeler dünya sergilerinde de tanıtımın önemli bir parçası olarak kullanılmıştır. Nitekim New York sergisinde Türk karakterinde, ortası havuzlu olarak yapılmış olan çeşmenin¹⁹⁴ bütün bronz aksamı ve içine konacak havuz İstanbul'da yaptırılmış, çeşmenin bütün ayrıntısı İstanbul'daki tarihi çeşmelerden alınmıştır¹⁹⁵.

Türkiye sergi bittikten sonra New York'ta kalıcı bir eser bırakmak arzusuyla bu çeşmenin Türkiye'nin 1939 sergisine iştirakinin bir hatırası ve iki ülke arasındaki kalıcı dostluğun bir nişanesi olarak New York Belediyesi'ne hediye edilmesine karar vermiştir¹⁹⁶. Bu konuda New York Belediyesiyle yapılan görüşmeden olumlu sonuç alınmış, hatta serginin kapanmasıyla beraber Cumhuriyetin 16. yılı vesilesiyle çeşmenin takdim töreni yapılarak, New York şehrine hediye edilmiştir. Bu törende konuşma yapan büyükelçi Münir Ertegün çeşmenin Türk Amerikan milletleri arasındaki sevginin bir sembolü olması dileğini ifade etmiştir. New York belediye meclisi başkanı da konuşmasında bugün iki milletin birbirlerine daha da yakınlık duyduklarını ve çeşmenin parkın en güzel yerinde muhafaza edileceğini belirtirken, konuşmasını Türkçe olarak "*Bu çeşme başından Türk milletine selam ve sevgiler...*"¹⁹⁷ cümlesiyle bitirmiştir.

4.e. New York Sergisinde Türk Günü

New York sergi idaresi sergiye katılan yabancı ülkelerin kendilerini tanıtabilecekleri özel bir gün belirlemiş ve ülkeler kendilerine ayrılan bu tarihte çeşitli organizasyonlar yapmışlardır. Sergide Türk Günü kutlamaları için de

193 Akşam, 17 Eylül 1938, s.9.

194 Eldem, "1939 Nev-York dünya sergisinde...", s.s.153-154.

195 Ancak Bülent Tanju, kültür inkılabı çerçevesinde yapılan girişimleri, Cumhuriyetin Osmanlı dönemine ait niteliklerden ayıklanması olarak değerlendirerek, Türkiye'nin modernist bir ortamda tam da bu modern yönünü gösterme fırsatı bulmuşken kendisini kurtulmak istediği somut mimari öğelerle temsil etmesini şaşırı bulmaktadır. Oysaki Cumhuriyet, Osmanlıdan siyaseten uzaklaşmaya çalışırken, kültürel devamlılığı reddetmemiş, bu mimari ve sanatsal yapıları Türk kültürünün yüzyıllardır farklı şekillerde süregelen kimlik yansımaları olarak kullanma yoluna gitmiştir. Bülent Tanju, "1939 New York Dünya Fuarı Üzerine Notlar", *Arredamento Mimarlık*, Sayı 129, Ekim 2000, s.104.

196 Atay, "Nev York Dünya...", s.7.

197 *Ulus*, 1 Kasım 1939, s.3; *Akşam*, 1 Kasım 1939, s.2.

22 Temmuz Cumartesi günü tahsis edilmiştir. Davetlilerden, yurttan gelen seyyahlardan, New York'ta yaşayan Türklerden ve halktan oluşan kalabalık, meydanda toplanmış, protokol heyetinin sergiye gelmesiyle beraber 21 pare top atılarak, sergi direğine Türk bayrağı çekilmiştir. Geçit töreni ve Amerikan federal binasında heyete şampanya ikram edildikten sonra öğle yemeği yenilmiştir¹⁹⁸.

Törende Büyükelçi Münir Erteğün yaptığı konuşmada dünyanın içinde bulunduğu duruma atfen “...gözü kararan ve ihtiraslara kendini kaptırmaya meyil duyan bir alemin ortasındayız. Nevyork dünya sergisi, milletleri barış dolu bir hava içinde bir araya getirmekle böyle meyillere karşı bir fren vazifesini görmektedir”¹⁹⁹ diyerek, Türkiye'nin barıştan yana olan tutumuna vurgu yapmıştır.

Akabinde Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti Genel Sekreteri Profesör B. Frederick Thrasher ve New York Türk kolonisi adına Fehmi isimli bir kişi birer konuşma yapmışlar ve Türk Amerikan dostluğunu ve Türk İnkılâbının geçirdiği başarılı safhaları vurgulamışlardır. Özellikle Thrasher, Atatürk'ün ölümünden sonra cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü'nün yeniliklerden hiçbir sapma olmadan devam ettiğini ve Türkiye'nin demokrasi taraftarlığı noktasında samimiyetini gösterdiğini ifade etmiştir²⁰⁰. Thrasher ayrıca, Türkiye ve komşuları arasındaki samimi ilişkilerin kanıtı olarak Türkiye ve Yunanistan arasındaki dostluğu göstermiştir²⁰¹.

Türk gününün davetlileri arasında dünya federasyonu kurulması lehine başlattığı hareketle Amerika'da günün meşhur şahsiyeti olan gazeteci Clarence K. Streit de bulunmaktadır²⁰². Bu fikrini sergide düzenlenen Türk Günü kutlamalarında da dile getiren Streit, Türkiye'nin kurduğu Sadabat ve Balkan Paktları örneği gibi bir dünya federasyonunun kurulabileceğini ifade etmiştir²⁰³. General James G. Harbord²⁰⁴ da davette yaptığı konuşmada, Atatürk'le mülakatını, Atatürk'ün Birinci Dünya Savaşı'ndaki ve istiklal harbindeki askeri şahsiyetini, yeni Türkiye'yi kuruluşunu anlatmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara Büyük Elçisi John Van Antwerp MacMurrey ise New

198 *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1939, s.3; *Ulus*, 25 Temmuz 1939, s.5.

199 *Ulus*, 11 Ağustos 1939, s.7.

200 *Akşam*, 11 Ağustos 1939, s.7.

201 “Turkey Stresses Desire For Peace”, *New York Times*, 23 Temmuz 1939. Frederick Thrasher'ın konuşmasını yaparken çekilmiş fotoğraf için Bkz.: Ek 9.

202 Streit, 1939 da yazdığı “*Union Now*” adlı eserde Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ile birlikte 15 demokrasinin birleşmesi fikrini ortaya atan Amerikalı Gazeteci. Clarence K. Streit. *Union Now*, New York, 1939. İlhan Lütem, “Federal Bir Dünya Nizamı Tasarıları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 3, 2008, s.s.1301-1308.

203 Atay, “Dünya Sergisinde...”, s.5.

204 Amerika Birleşik Devletleri tarafından Türk-Ermeni sorununu incelemek üzere gönderilen 46 kişilik heyete başkanlık eden General James G. Harbord, 20 Eylül 1919 Tarihinde Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşme ve sonrasında Amerikan Senatosuna sunduğu Türk dostluğunu içeren raporuyla tanınmaktadır. Fethi Tevetoğlu, “Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Dr. Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. IV, S. 10, Kasım 1987, s.s.197-207. Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1981.

York sergisinde Türkiye Günü merasiminde okunmak üzere sergi komisyon reisliğine gönderdiği mesajında, “*Neoyork Cihan Sergisinde Türk Milli Gününü kutlarken aranızda bulunamadığımdan dolayı çok teessür duyuyorum. Türkiye’nin Neoyork Sergisinde elde ettiği muvaffakiyet iki memleket arasındaki münasebetlerin genişlemesi ve derinleşmesi bakımından hayırlı bir amildir, bu cihetle hepimiz bu muvaffakiyete alaka ve sevinç duyuyoruz. Türkiye’nin sergideki pavyonları, Türk Cumhuriyetinin emel ve muvaffakiyetlerini benim vatandaşlarıma tanıtmakla, Türk ve Amerikan milletinin beslediği ideal ve emeller arasındaki benzerliği daha yeni bir tarzda duyurmuş olacaktır. Sulhu seven iki millet arasındaki böyle karşılıklı anlaşmalar bu karışık zamanlar içinde çok kıymetli bir kazançtır. Ciddi dileğim şudur ki: geriye doğru baktığımız zaman sergideki Türk günü, Türk Amerikan münasebetlerindeki inkişafın bir merhale taşı gibi görünsün*”²⁰⁵ ifadelerini kullanmıştır. Yapılan konuşmaların ardından Anadolu ve Karadeniz danslarından örnekler verilerek zeybek oynanmış²⁰⁶, ayrıca profesyonel Amerikalı bir grup tarafından “*Türkiye şiiri*” okunarak, bir Türk kıızı tarafından da keman konseri verilmiştir²⁰⁷. Sergide yer alan Yunanlılar da törenden sonra bayrakları ve silahlarıyla muntazam bir kıta halinde Türk pavyonuna gelmişler, holde bulunan milli şef heykeli ile ikinci kattaki Atatürk büstünü selamlamışlardır. İki ülke arasındaki dostluğun bir ifadesi olarak algılanan bu katılımın ardından günün sonunda Türk lokantasında sergi başkanı Grover A. Whalen’ın da katıldığı Amerikan iktisat, fikir ve sanat dünyasına mensup iki yüz elli davetliye ziyafet verilmiştir²⁰⁸.

5. Serginin Sona Ermesi ve Heyetin Dönüşü

Amerika her ne kadar dünya devletlerini sergi aracılığıyla bir araya getirip dünya barışını koruma mesajları verse de serginin halen devam ettiği tarihlerde Romanya siyasi vaziyet dolayısıyla 31 Ağustos 1939 tarihinde sergideki pavyonunu kapatmıştır²⁰⁹. Yarının dünyasında kendi vizyonuna sahip olduğu düşüncesiyle dünya sergisine katılmayan Almanya’nın Polonya’yı işgal etmesiyle de sergideki pavyonu Polonya’nın resmen var olduğu tek coğrafi alan haline gelmiştir. Bir süre sonra, önce Litvanya, daha sonra Kasım 1939’da Finlandiya’nın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesiyle bu ülkeler de Polonya’yla aynı duruma düşmüşlerdir²¹⁰.

Sergi 31 Ekim 1939 tarihinde sona ermiştir. Sergideki malzemelerin ülkeye getirilmesi ve heyetin dönüş masraflarının karşılanması için hükümet 9000 dolarlık döviz verilmesini kararlaştırmış²¹¹ ve bunun üzerine heyet sergiyi

205 *Ulus*, 11 Ağustos 1939, s.7.

206 *Ulus*, 25 Temmuz 1939, s.5.

207 Atay, “Dünya Sergisinde Türkiye Günü”, *Ulus*, 5 Ağustos 1939, s.5.

208 *Ulus*, 25 Temmuz 1939, s.5; *Akşam*, 25 Temmuz 1939, s.11; *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1939, s.3; Atay, “Dünya Sergisinde...”, s.5.

209 *Ulus*, 1 Eylül 1939, s.3.

210 Tanju, *a.g.m.*, s.103.

211 *BCA*, 30.01.02/89.106.12; 11 Kasım 1939.

tasfiye ederek, eşyalarla birlikte dönüş hazırlıklarına başlamıştır. Sergi heyeti komiseri Vedat Nedim Tör ile Neşriyat Bürosu sorumlusu Ahmet Emin Yalman pavyonun kapatılması ve bununla alakalı işlerin tamamlanmasının ardından 12 Aralık 1939 tarihinde Türkiye’ye dönmüşlerdir²¹².

Sonuç

Dünyanın yeni bir savaşın eşiğine geldiği tarihlerde açılan New York sergisi, bir taraftan barış mesajları verirken, diğer taraftan da savaş öncesi dünyada devletlerarası politik ilişkilerin şekillenmesi noktasında önem arz etmekte, sergiye katılan devletlerin aslında dünya savaşı öncesi kendi güçlerini ve etkilerini sergiledikleri bir saha olarak da görülmektedir.

Türkiye de sergiye, Amerika ile olan ticari ilişkilerini geliştirmek isteğinin yanında Modern Türkiye’yi uluslararası alanda tanıtmak düşüncesiyle dâhil olmuştur. Serginin İkinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde toplanmış olması da Türkiye’nin dünyada yaşanan kutuplaşmada kendi toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını koruyacak tedbirleri alma noktasında Amerika Birleşik Devletleri ile olan politik ilişkilerini geliştirme siyaseti güttüğünü de açıkça ortaya koymaktadır. Zira Türkiye’nin sergideki temsiline bakıldığında, 5000 yıllık tarihi bir geçmişin çeşitli araçlar vasıtasıyla yansıtılması temeline dayandığı görülmektedir. Devlet Pavyonu’nda yer alan Hitit Güneşi’ni tutan heykel, Anadolu’nun yüzyıllardır Türklerin Anavatanı olduğu söylemini gösterecek somut bir yapıdır. Asya ve Avrupa’yı birbirine bağlayan heykel figürü ise Türkiye’nin coğrafi önemine dikkat çekerken, bu heykel figürünün sulh içinde Asya ve Avrupa’yı birbirine bağlama vurgusu, İkinci Dünya Savaşı arifesinde Türkiye’nin barışa dayalı dış politika anlayışını yansıtmaktadır. Nitekim pavyonun açılış gününde Türk bürokratların yapmış olduğu konuşmalar, dünya barışını koruma noktasında Amerika Birleşik Devletleri ile ortak amaca sahip olduğunu göstermektedir.

Devlet pavyonunun sergileniş şekli, özellikle genç Cumhuriyetin tanıtımının yapılarak, inkılâplar sonrasında ulaşılan modern devletin toplumsal özelliklerinin ortaya konulması hedefine yönelikken, Türk sitesi geleneksel Türk kültürü öğelerinin bir bina içerisinde canlandırılmasına dair planlanmıştır. Nitekim sitenin bir boğaz köşkünü andıran çinili ve saçaklı mimarisinden, Türk kahvesine, geleneksel Türk damak tadının verildiği Türk lokantasından, İstanbul Kapalı Çarşısı hatırlattığı dile getirilen çarşı bölümüne kadar, tarihsel bir kültürün devamlılığı gözler önüne serilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında pratik fayda sağladığını söyleyebileceğimiz sergi ile Türkiye, Amerikan halkının zihninde önemli bir yer edinirken, tarihsel mirasını uluslararası alanda tanıtmaya fırsatı bulmuştur.

212 Akşam, 13 Aralık 1939, s.5; Yalman, a.g.e., s.264.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

II. Resmi Yayınlar

Resmi Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

III. Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

New York Times

The Washington Post

Ulus

IV. Kitaplar

AFETİNAN, A., *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat - 4 Mart 1923*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1989.

AKAR, Nejat, *1939 New York Dünya Fuarında Türkiye, Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı Yayını*, Ankara, 2005.

AKÇURA, Gökhan, *Türkiye Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi*, Türk Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 2009.

American Friends of Turkey, American Friends of Turkey Press, New York, 1931.

BARDAKÇI, Murat, *Son Osmanlılar*, İnkılap Yayınevi, 2007.

BERKES, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, Yayına Hazırlayan: Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

DİNO, Abidin- Ara Güler, *Gören Göz İçin Fikret Mualla*, Dünya Kitapları, 2006.

ESENEL, Mediha, *Geç Kalmış Kitap*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999.

- EZİNE, Celaleddin, *Amerika Mektupları*, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, 1940.
- Fotoğraflarla Türk Fuarçılık Tarihi*, Hazırlayanlar Aytaç Işıklı-Mümin Balkan, İstanbul Fuar Merkezi, Expo Center Yayınları, İstanbul, 2008.
- MATTİE, Erik, *Dünya Fuarları*, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları, 2007.
- New York World's Fair: Opening Program*, Cartier, Inc., New York, 1939.
- Osmanlı ve Avrupalı Yazarların Gözüyle 19. Yüzyıl Fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu*, Hazırlayanlar: Aytaç Işıklı, Burcak Durak, Hakan Arca, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008.
- SERTEL, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
- SÜNNETÇİOĞLU, Kemal, *1939 Nevyork Dünya Sergisi Seyahat Hatıraları*, Güven Basımevi, İstanbul, 1944.
- Official Guide Book of The Fair 1933, A Century of Progress Chicago, A Century of Proses Administration Building Press, Chicago, 1933.*
- TOPUZ, Hıfzı - Kerem Topuz, *Fikret Mualla, Anılar, Resimler, Mektuplar*, Everest Yayınları, İstanbul, 2005.
- TÖR, Vedat Nedim, *Yıllar Böyle Geçti*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976.
- Türk Fuarçılık Tarihi*, Hazırlayanlar: Aytaç Işıklı - Mümin Balkan, İstanbul Fuar Merkezi Expo Center Yayınları, İstanbul, 2007.
- Turkish Pavilion at the New York World's Fair*, s.n., 1939?.
- Türkiye 1867 Evrensel Sergisi*, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008.
- WEGLEIN, Jessica at al., *New York World's Fair 1939 and 1940 Incorporated Records 1935-1945*, The New York Public Library Manuscripts and Archives Division, New York, 2008.
- YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Görüp Geçirdiklerim (1922-1944)*, Cilt III, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970.

V. Makaleler

- AKÇURA, Gökhan, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Seyahat Acenteciliği”, *İvır Zıvır Tarihi 4, Turizm Yıl Sıfır*, Om Yayınevi, İstanbul, 2002, ss. 39-94.
- ANDAY, Melih Cevdet, “Bir Aydınımız Öldü”, *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1994.
- ATAY, Neşet Halil, “Nev York Dünya Sergisinde Türkiye”, *Ulus*, 8 Şubat 1939.
- _____, “Nevyork Mektupları”, *Ulus*, 6 Mayıs 1939.
- _____, “Sergide Cigaralarımız”, *Ulus*, 22 Mayıs 1939.
- _____, “Büyük Serginin Açılış Gününde”, *Ulus*, 5 Haziran 1939.

- _____, “Amerika’ya Yerleşen Eski Vatandaşlar”, *Ulus*, 7 Haziran. 1939.
- _____, “Nevyork Mektupları”, *Ulus*, 20 Haziran 1939.
- _____, “Halılarımızı El İşlerimizi Satabilmek İçin Ne Yapmalı?”, *Ulus*, 7 Temmuz 1939.
- _____, “Dünya Sergisinde Türkiye Günü”, *Ulus*, 5 Ağustos 1939.
- AYDIN, Mahir, “Filibe Sergisi”, *Belleten*, Cilt LVIII, Sayı 223, Aralık 1994, ss. 659-683.
- “1939 New York Dünya Sergisi Türkiye Pavyonu’nun Düşündürdükleri”, http://www.mimariplatform.com/mimari_haberler_sektorel_haberler-3/1939-new-york-dunya-sergisi-turkiye-pavyonu039nundusundurdukleri.html?content_id=2855
- ELDEM, Sedat Hakkı, “1939 Nev-York dünya sergisinde Türk pavyonu projesi”, *Arkitekt*, Sayı 103-104, 1939, ss. 153-155
- (ELDEM), Sedat Hakkı, “Peşte Sergisinde Türk Pavyonu”, *Mimar*, Cilt 1, Sayı 6, 1931, ss. 187-192.
- ERGÜNEY, Yeşim Duygu, Nuran Kara Pilehvarian, “Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında Osmanlı Temsiliyeti”, *Megaron*, Cilt 10, Sayı 2, 2015, ss. 224-240.
- GERMANER, Semra, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 95, Kasım 1991, ss. 289-296.
- LOEB, August, “Menus And Prices Vary Widely At Fair: Simple Refreshment Stands And De Luxe Foreign Restaurants Draw Crowds”, *New York Times*, 28 Mayıs 1939.
- LÜTEM, İlhan, “Federal Bir Dünya Nizamı Tasarıları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, 2008, ss. 1301-1308.
- NADİ, Yunus, “Nev-York dünya sergisinde Türkiye”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1939.
- NAZIR, Bayram, “Dersaadet Ticaret Odası ve Uluslar Arası Sergiler”, *History Studies*, Cilt 1, Sayı 1, 2009, ss. 179-196.
- ÖNSOY, Rifat, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumî-i Osmanî (1863 İstanbul Sergisi)”, *Belleten*, Cilt XLVII, Sayı 185, Ocak 1983, ss. 195-235.
- ÖZEL, Soli-Cemil Koçak, “Son Padişah Vahdettin’in Torunu Hümevra Özbaş ile Baş Başa”, *Geçmiş Ayrıntıda Saklıdır*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 136-161.

- PULHAN, Ali Nusret, "Nevyork Dünya Sergisi Türk Pavilyonunda Neler Gördüm!", *Yedigün*, Cilt 13, Sayı 337, 22 Ağustos 1939, ss. 14-17.
- SANLI, İsmet, "Nevyork dünya sergisi nasıl hazırlanıyor?", *Ulus*, 21 Ekim 1938.
- SINMAZ SÖNMEZ, Cahide, "Sürgünden Vatana: Osmanlı Hanedanının Geri Dönen İlk Üyeleri (1924-1951)", *Tarihin Peşinde*, Yıl 6, Sayı 12, Ekim 2014, s.s.83-118.
- STILES, Kent B., "New Issues at the Fair: At Least Nine Countries To Print Specials for The Exhibition", *New York Times*, 5 Mart 1939.
- ŞAHİN, M. Süreyya, "Fener Rum Ortodoks Patrikhânesi", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12, Türk Diyanet Vakfı Yayını, Ankara, 1995, ss. 342 - 348.
- TANJU, Bülent, "1939 New York Dünya Fuarı Üzerine Notlar", *Arredamento Mimarlık*, Sayı 129, Ekim 2000, ss. 94-105.
- TAYLOR, Kiley, "There'll Be All Kinds of Food at The Fair: to Suit Various Purses and Appetites, It May Be Had at Snack Bar or Expensive Restaurant", *New York Times*, 29 Ocak 1939.
- TEKDEMİR, Aziz, "1867 Paris Sergisi ve Sultan Abdülaziz'in Sergiyi Ziyareti", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, Temmuz-2013, ss. 1-19.
- WHALEN, Grover A., "Serginin Milli ve Beynelmîlel Bakımlardan Mana ve Ehemmiyeti", Aktaran Feridun Kurt Andolsun, *Ulus*, 2 Ağustos 1938.
- YALMAN, Ahmet Emin, "Nevyork Sergisi Açıldı", *Akşam*, 1 Mayıs. 1939.
- _____, "Nevyork Türkleri arasında yurd sevgi ve hasreti", *Akşam*, 14 Mayıs 1939.
- _____, "Nevyork Sergisinde Pavilyonumuz", *Akşam*, 22 Mayıs 1939.
- YILMAZ, Gülgün, "Osmanlı Devleti'nin Katıldığı Uluslararası Tarım, Endüstri, Sanat Sergileri ve İane Sergisi", *Sinan Genim'e Armağan*, Ege Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 719-729.
- ZARAKOLU, Avni, "1929-30 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

VI. Tezler

- ZELEF, M. Haluk, *A Research on the Representation of Turkish National Identity: Buildings Abroad*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.

POLAT, Esra, *Uluslar Arası İzmir Fuarının Kuruluşu Ve İlk Sergiler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008.

VII. İnternet Kaynakları

<http://digitalcollections.nypl.org>

<http://io9.com>

<http://www.antiquesnavigator.com>

<http://www.1939nyworldsfair.com>

EKLER

EK 1. Tylon ve Perisphere

<http://io9.com/when-people-in-the-1920s-and-1930s-imagined-the-future-1695028672>

EK 2.a. Sergide yer alan kıyafetlerden örnekler

<http://digitalcollections.nysl.org/items/5e66b3e9-19f7-d471-e040-e00a180654d7#/?uuid=5e66b3e9-19f7-d471-e040-e00a180654d7>

EK 2.b. Sergide yer alan kıyafetlerden örnekler

<http://digitalcollections.nypl.org/items/5e66b3e8-bbd7-d471-e040-e00a180654d7/?uuiid=5e66b3e8-bbd7-d471-e040-e00a180654d7>

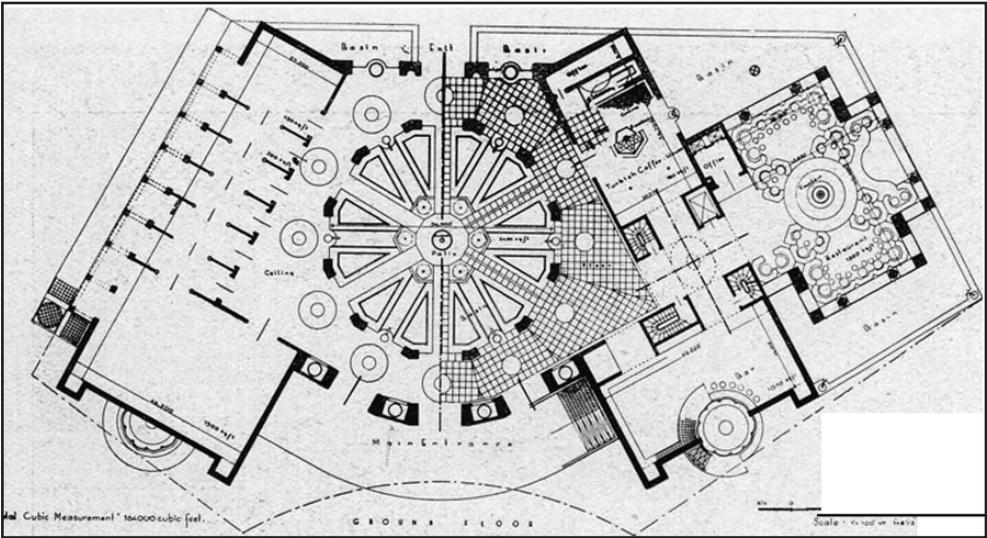
EK 3. Sergide yer alacak Türk pavyonlarına dair kontratı imzalayan heyet, soldan sağa: Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Erteğün, Sergi Komisyonu Başkanı Grover A. Whalen, Türkiye Sergi Genel Komiseri Suat Şakir Kabaç

<http://digitalcollections.nypl.org/items/5e66b3e9-28a3-d471-e040-e00a180654d7>

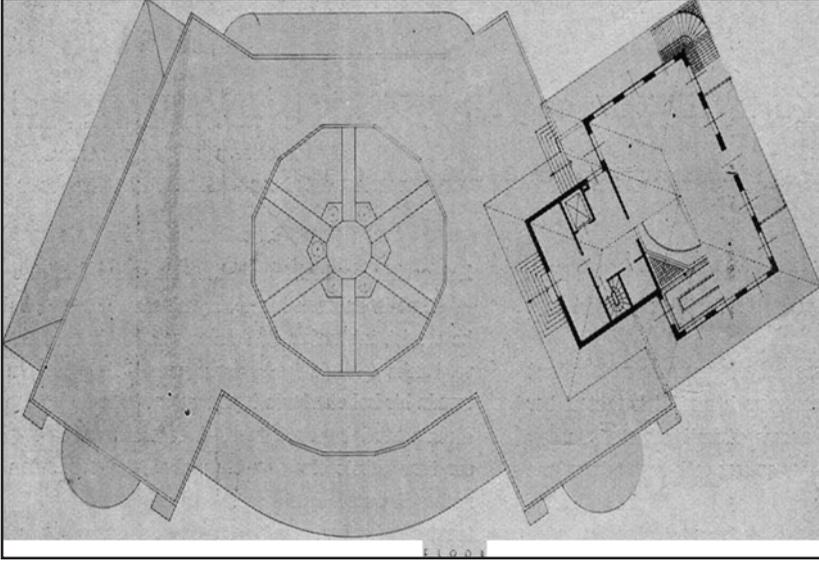

EK 4. Devlet Pavyonu

<http://digitalcollections.nypl.org/items/5e66b3e9-0bc4-d471-e040-e00a180654d7#/?uuid=5e66b3e9-0bc4-d471-e040-e00a180654d7>

EK 5.a. Türk Sitesi'nin Zemin Kat Planı

EK 5.b. Türk Sitesi'nin Birinci Kat Planı

Sedat Hakkı Eldem, "1939 Nev-York dünya sergisinde Türk pavyonu projesi", *Arkitekt*, Sayı 103-104, 1939.

EK 6.a. Türk Sitesi

http://www.1939nyworldsfair.com/worlds_fair/wf_tour/zone-3/turkey.htm

EK 6.b. Türk Sitesi

<http://www.antiquesnavigator.com/d-1416305/1939-nywf-f5-186-turkish-pavilion-real-photo-postcard.html>

EK 7. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Radyo konuşmasını yaparken.

Nejat Akar, *1939 New York Dünya Fuarında Türkiye, Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı Yayını*, Ankara, 2005.

Star and Crescent Restaurant

THE TURKISH PAVILION is an ethereal vision of curves and subdued colors rising amidst the very modern World of Tomorrow. It is a place to rest the weary and delight the lover of beauty. Are you tired, hot and hungry? May we suggest that you sit by this limpid pool where slim bronze snakes spout water endlessly and cheerfully. The Star and Crescent Restaurant of the Pavilion is at your service. You can order your favorite drink from the bar or else try the famous Turkish raki, known as "lion's milk." This is guaranteed to revive the weariest of spirits.

After you have rested a while, you can step into the Star and Crescent, the only authentic Turkish restaurant in America. It offers a variety of Turkish dishes, mysterious and delectable sweets and really good coffee. You cannot resist the temptation of unusual but excellent food, served in an atmosphere of beauty and peace.

Is it a hot, muggy night? Then try their delicious Turkish cold soup, called "Djajik." Next, we advise a plate of Turkish hors d'oeuvres and Shish Kebab with eggplant salad. Or try the Doner Kebab (turning roast), famous through the length and breadth of Turkey. For dessert, you have a variety of choice, from Baklava to rose petal jam.

The chefs were specially imported from Turkey, and the waitresses are attired in authentic Turkish costumes. During the meal, a string quartet plays plaintive Anatolian songs or gay village dances.

Do we detect a frown on your face at the thought of the bill? Here is the best surprise of all. Prices are moderate at the Star and Crescent. You can have an excellent meal, and all the atmosphere you want, without straining the family purse. Luncheon ranges from \$1.00 to \$1.50 and dinner from \$1.50 to \$2.75. It is best to reserve a table, as the restaurant is very popular. Call up Newtown 9-6325 and give yourself a treat.

A few excerpts from the American press:

From CUE MAGAZINE, May 20th, 1939.

"On the main floor, a Turkish restaurant. The prices are moderate, the food exotic, and the orchestra is "Continental"—to suit the romantic atmosphere."

From THE NEW YORKER, May 20th, 1939.

"I found myself sitting in a cool, shady patio listening to a string quartet, watching a fountain, and eating some Istanbul hors d'oeuvres of stuffed mussels and cheese fritters that had been brought to me by a Turkish girl in a yellow-and-purple dress. You have to go through the experience in order to appreciate it. As in all the foreign restaurants at the Fair, the people at the Turkish Building are doing everything to show you what a nice country theirs is, and you feel this and it makes you happy. The patio is one of the most delightful places out there and the restaurant serves up those Near Eastern dishes just a shade better, somehow, than they do them in the best American and Turkish places in town."

From the NEW YORK WORLD TELEGRAM, May 27th, 1939.

"In the midst of the pavilion is the Star and Crescent Restaurant, flung over the patio. A string quartet plays native, plaintive music and in such surroundings are authentic delicacies—from the popularized Shish Kebab to the unfamiliar Tavouk Souyouna Boulgour served to admiring Fair visitors. The Turkish coffee is as black as the eyes of the Sultan's favorite. And for heightened atmosphere Turkish girls in bright yellow and purple dresses serve. And hailing from an economical country, the Turkish prices are among the most lenient at the Fair."

We arrange special luncheons and dinners for clubs and organizations.

XC2010_02.19.2

EK 8. Turkish Pavilion at The New York World's Fair, s.n., 1939(?).

EK 9. Frederick Thrasher Türk gününde konuşma yaparken.

<http://digitalcollections.nyp.org/items/5e66b3e8-bb0d-d471-e040-e00a180654d7#/uuiid=5e66b3e8-bb0d-d471-e040-e00a180654d7>